

**UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA**

„Sevdalinka i karakteristične historijsko-kulturne posebnosti Bošnjaka Sandžaka“

Magistarski rad

Mentor: Prof. Dr. Dželal Ibraković

**Student: Emina Kurtović
Br.indeksa: 451/II-s**

Sarajevo, septembar, 2021. godine

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. METODOLOŠKI OKVIR RADA	7
2.1. Problem i predmet istraživanja.....	7
2.2. Naučni i društveni ciljevi istraživanja.....	9
2.3. Sistem hipoteza	9
2.4. Metode istraživanja	10
3. SANDŽAK	11
3.1. Historija Sandžaka.....	13
3.2. Status Sandžaka.....	15
4. SANDŽAČKI BOŠNJACI	16
4.1. Nacionalni simboli sandžačkih Bošnjaka.....	17
4.2. Nacionalni praznici sandžačkih Bošnjaka.....	19
4.3. Nacionalne nagrade sandžačkih Bošnjaka	20
4.4. Nacionalni kulturne manifestacije sandžačkih Bošnjaka	21
5. KULTURNO NASLIJEĐE SANDŽAČKIH BOŠNJAKA	23
6. SEVDALNIKA I SANDŽAČKA SEVDALINKA	28
7. SANDŽAČKA SEVDALINKA	32
7.1. Hamdija Šahinpašić.....	39
7.2. Avdo Međedović	41
8. ANALIZA INTERVJUA SA OMEROM TALOVIĆEM	42
9. ZAKLJUČAK	44
SUMMARY	46
SAŽETAK	47
10. LITERATURA	48
11. POPIS SLIKA I GRAFIKONA	511
12. PRILOZI	522
Prilog 1. Intervju sa Omerom Talovićem.....	522
IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA	655

1. UVOD

Tokom svoje gotovo šest vjekova duge vladavine u regiji koja je danas poznata kao Balkan, Osmansko carstvo je ostavilo trajno naslijeđe - jezik, religiju, zakone, pa čak i muziku. Sevdalinka, ili muzika sevdaha, tradicionalni je žanr narodne muzike koji je uglavnom prisutan u Bosni i Hercegovini, ali također dopire i do nekih drugih zemalja bivše Jugoslavije. Sevdalinke imaju vrlo specifične i uočljive karakteristike, poput melodija, ritma i izraza koji ih razlikuju od bilo kojeg drugog žanra na Balkanu.

Iako je tokom vjekova zadržala većinu svojih tradicionalnih elemenata, sevdalinka je prošla kroz neke nedavne promjene normi roda, a pjevači kao što su Božo Vrećo i Damir Imamović osporavaju konvencionalne ideje da sevdalinke žena mora pjevati muškarcu ili obrnuto.

Sevdalinka je na Balkan došla dolaskom Osmanlija u 14. vijeku. "Sevda" na turskom znači ljubav, ali njeno arapsko porijeklo "säwdâ" znači crna žuč, element u ljudskom tijelu koji je odgovoran za osjećaj melanholike. Tačno značenje riječi gubi se u prijevodu, ali najčešće je uvjerenje da sevdah znači „ljubav“ ili „čežnja za ljubavlju, domom ili nečim izgubljenim“. Gdje god riječ dolazi, sevdalinka je predstavljala drevni, mistični oblik ljubavne pjesme. Ove pjesme karakteriziraju spori tempo i emocionalne melodije s vrlo emocionalno valentnim tekstovima i umjetničkim izrazima. Jedno objašnjenje šta je sevdalinka dolazi u obliku kratke priče. "Šta je sevdah?" pita starac dječaka. „Sevdah je kada moj otac istovremeno pjeva i plače“. Porijeklo i originalni kompozitori mnogih sevdalinki nisu poznati, a dio ljepote žanra dolazi u obliku svakog umjetnika koji radi svoju verziju pjesme.

Među tradicionalnije umjetnike sevdalinki ubrajaju se Himzo Polovina, Zaim Imamović i Nada Mamula. "Emina" Himza Polovine ispunjena je tradicionalnim osmanskim karakteristikama i klasičnim muzičkim elementima specifičnim za sevdalinku. Na video snimku Himze Polovine kako pjeva "Emina" prikazano je kako nosi fes, pokrivalo za glavu tipično za Osmansko carstvo i karakteristične elemente sevdalinke - polagani tempo, emocionalno nabijene tekstove, pjevački glas i umjetničke vokalne trelje. Pjesma opisuje muškarca koji vidi lijepu ženu Eminu i kako je ona odbila. Moderniju obradu pjesme napravila je Amira Medunjanin, žena iz Bosne i Hercegovine koja je osporavala stroge rodne norme tradicionalne sevdalinke. Ostali moderni izazivači sevdalinke su Damir Imamović, unuk Zaima Imamovića i Božo Vrećo. I Imamović i

Vrećo su poznati po tome što tradicionalne pjesme sevdalinke izvorno pjevaju muškarci ženi ili žene muškarcu i mijenjaju ovu dinamiku. Još jedan moderni pogled na sevdalinku stigao je iz Mostarskog okupljanja sevdaha, grupe koju čini nekoliko muzičara koji stavljaju savremene preokrete na sevdalinke.

Grupna dinamika ovog benda u potpunosti osporava tradicionalnu ideju da sevdalinka mora da se pjeva od jedne osobe do druge, a savremeni dodaci dodaju moderan ukus koji privlači mlađu i moderniju publiku. Iako je u velikoj mjeri pripisana Bosni i Hercegovini, sevdalinka je dospjela u druge zemlje bivše Jugoslavije i našla se kako prodire u „mainstream“ medije, a pjevali su je jugoslavenski pop umjetnici poput Zdravka Čolića i Toše Proeskog. Jasno je da postoji nešto očaravajuće i zadivljujuće u sevdalinkama što privlači muzičare iz svih vrsta muzičkog porijekla da nastave pjevati ove pjesme i privlače slušaoce kako mlade tako i stare. Ovo je samo jedan primjer sevdalinke, njene dubine, njene izredbe i samog autora. Pored toga postoje brojni autori s prostora Sandžaka koji su danas jako poznati u krugu sevdaha i sevdalinke, često cijenjeni u ovim i brojnim drugim umjetničkim krugovima i koji su postavili kamene temeljce ovog vida umjetničkog izražavanja na prostoru Sandžaka.

Očito je da je žanr sevdalinke prošao kroz veliku promjenu u posljednjih nekoliko desetljeća. Korijeni datiraju iz Osmanskog carstva, sevdalinke su tradicionalno bile ljubavne pjesme koje je muškarac pjevao ženi i obrnuto, o čemu svjedoče umjetnici s početka 20. vijeka. Ova dinamika doživjela je pomak u tradicionalnim rodnim normama kada su na scenu izašli novi umjetnici s raznih krajeva bošnjačkog naroda, prevashodno Sandžaka.

Sevdalinke su oduvijek bile poznate po tome što kod svojih slušatelja pobuđuju svakakve emocije, od tuge i melanholije do bijesa i čežnje.

Predmet i cilj ovog rada jeste objasniti pojam“ Karakteristika historijsko-kulturnih posebnosti Bošnjaka u Sandžaku“. Kroz rad nastojali smo objasniti osnovne pojmove koji su vezani za Bošnjake Sandžaka kao što su: sevdalinka, stećci, džamije, medrese, sandžački običaji, tradicija, hrana i drugo. Sandžak je historijska regija čije su granice utvrđene na Berlinskom kongresu. Sandžak kao regija je tradicionalno i kulturološki jako bogata. Tokom pisanja ovog rada smo jasno opisali historijski razvoj sandžačke sevdalinke, njene karakteristike i njenu zastupljenost. Također, s obzirom na to da se radi o jednoj veoma važnoj temi, kroz istraživački rad, na osnovu

pisanih dokumenata i razgovora s ljudima koji pamte te stare običaje smo jasno govorili o tome kako se nekad živjelo u Sandžaku.

Sandžak i sandžački narod je zaista specifičan. Slobodno možemo reći da su ljudi iz Sandžaka jedni od najgostoprimljivijih ljudi, koji će uvijek musafira (gosta) dočekati s osmjehom i radošću sa željom da što bolje upozna Sandžak i sandžački grad u koji je došao. Kroz ovaj rad i ovu temu smo jasno približili šta je to Sandžak, s ove strane, strane kulture i običaja. Ova tema je predstavljala veliki izazov, ali je neminovno da smo kroz ovaj rad imali zadatak da Sandžak približimo mnogim ljudskim srcima, onima koji ga ne znaju upoznat će ga, a oni koji ga znaju zavoljet će ga. Sandžak čine gradovi iz dijela Srbije, Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Nova Varoš, Prijepolje i Priboj, drugi dio Sandžaka iz dijela Crne Gore čine: Rožaje, Pljevlja, Berane, Bijelo Polje, Plav, Gusinje i Petnjica.

Sandžaklije vole da kažu i često potenciraju da je Novi Pazar, glavni grad Sandžaka, i zaista je tako. Novi Pazar ima posebnu dušu, mnogi kažu Sarajevo u malom, ali svakako ima svoje posebnosti kao i svi drugi sandžački gradovi. Kada pomenu Sandžak, nekima je prva asocijacija ukusna hrana. Istina je u Sandžaku se spremaju itekako ukusna jela, o tome ćemo svakako i pisati. Ali nije sve ni u hrani, ona je samo jedan dio ljepote Sandžaka. U ovom radu najveći fokus je stavljen na Bošnjake Sandžaka, ali važno je napomenuti i druge narode koji godinama žive u harmoniji i međusobnom poštovanju, pa i u najtežim vremenima to njihovo poštovanje i ta multietničnost se nikada nije dovodila u pitanje. Kao što smo rekli, u Sandžaku pored Bošnjaka koji su većinsko stanovništvo žive i Albanci, Srbi, Romi i drugi narodi.

U prvom dijelu rada, nakon uvoda, opisali smo šta je to Sandžak? Sandžak je historijska regija čije su granice utvrđene na Berlinskom kongresu. Sandžak je odvojen od Bosne i Hercegovine odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine, kao corpus separatum, kao i historijske činjenice o Sandžaku. Sandžački Bošnjaci su autohton, starosjedilački narod na ovim prostorima i dio su jedinstvenog bošnjačkog nacionalnog korpusa s Bošnjacima Bosne i Hercegovine. Sandžački Bošnjaci i danas kao i stoljećima unazad, se bore za rješenje statusa regije Sandžak i statusa Bošnjaka. U radu su predstavljeni međunarodno priznata obilježja, blagdane, nagrade i događaje sandžačkih Bošnjaka. Kulturno nasljeđe Bošnjaka u Sandžaku je itekako bogato i historijski važno, u radu smo nastojali prikazati važne kulturno-historijske spomenike sandžačkih Bošnjaka, njihove običaje kao i čuvenu, dobro poznatu hranu i kuhinju koja dolazi iz nama dragog

Sandžaka. I na kraju, nikako nevažnom dijelu, smo govorili uopšteno o sevdalinci, ašikovanju i sandžačkoj sevdalinci, kao narodnoj pjesmi koja nastaje u 16. stoljeću i doživljava punu ekspanziju do odlaska osmanske države s naših prostora.

2. METODOLOŠKI OKVIR RADA

2.1. Problem i predmet istraživanja

U Sandžaku sevdalinka kao jedna narodna umjetnička pjesma je oduvijek imala svoje uporište, svoje posebno mjesto i svoju posebnu draž među stanovnicima ovog regiona. Ipak tek od skora je ovoj jednoj posebnoj umjetničkoj grani dat i priznat poseban status, sve je više zainteresovanih lica koji žele da se bave ovom vrstom umjetnosti i sve više je medijski eksponirana i zapravo sve više i predstavlja jednu kulturnu zaostavštinu Bošnjaka ovog regiona. Ovo je prevashodno zbog činjenice da sama kulturna baština Bošnjaka je od skoro postala priznatija i da joj se od skoro pridaje poseban značaj i poseban status kako na lokalnom tako i na nacionalnom nivou. Brojni napori lokalnih organa i organizacija da se kulturna baština Bošnjaka, njihova tradicija i umjetnost svrsta i uračuna u posebno kulturno nasljeđe bošnjačkog naroda su urodili plodom tek u skorijoj historiji. Do tada ovom narodu je pripisivana samo i isključivo određena turska historija, običaji i kultura i usko su povezivani s istom bez posebnog identiteta, bez svoje kulture i tradicije i običaja na koji imaju pravi i koje im garantuju kako brojni nacionalni zakoni i brojna nacionalna dokumenta tako i mnogobrojni međunarodni dokumenti, donijeti od strane ovlaštenih međunarodnih organizacija i organa.

Ovakvo jedno stanje ipak nije stalo na put umjetnosti pjesmi sevdalinke. Kao i svaka umjetnost ona je živjela među stanovništvom, ona se prenosila i bila je ispraćena u umjetničkim i bošnjačkim krugovima ovog regiona.

Predmet rada jeste predstavljanje sevdalinke, prevashodno razvoj sevdalinke u sandžačkoj regiji ali i očuvanje ovog tipa umjetnosti na ovim prostorima.

Problem rada predstavlja utvrđivanje problema s kojima se suočilo razvoj umjetnosti Bošnjaka na prostoru Sandžaka, prevashodno razvoj i očuvanje sevdalinke kao kulturnog dobra ovog naroda.

Razlog odabira ove teme leži u činjenici prethodno definisanog problema rada. Smatramo da je od velikog značaja za cjelokupno bošnjačko društvo kako u Sandžaku tako i šire predstaviti i pojasniti samu svrhu sevdalinke u umjetnosti, kulturi i tradiciji ovog naroda. Pored toga u radu smo se osvrnuli i na važne aspekte cjelokupne tradicije, kulture i običaja Bošnjaka s ovih

prostora i način na koji oni doživljavaju sopstvenu kulturu, umjetnost i tradiciju. Iz svega navedenog nameće se problemsko pitanje koje glasi: „Koja je svrha sevdalinke u umjetnosti, kulturi i tradiciji Sandžaka?“

2.2. Naučni i društveni ciljevi istraživanja

Cilj istraživačkog djela rada leži u istraživanju same sevdalinke, njenog utjecaja na kulturu Bošnjaka na prostoru Sandžaka, te samim tim smo željeli ustanoviti koji su to faktori koji su održali ovakvu jednu umjetničku vrijednost u bošnjačkom narodu cijelog regiona.

2.2.1. Naučni ciljevi istraživanja

Naučna deskripcija

Naučna deskripcija se postavlja kao nužna početna tačka, a sastoji se u sistemskom opisivanju umjetnosti Bošnjaka posebno u sevdalinkama kao narodnim pjesmama.

Naučna klasifikacija i tipologizacija

Naučni cilj se ogleda, također, i u potrebi klasifikacije i vrijednosti sevdalinke. Ostvarivanjem ovog cilja smo pokušali utvrditi da li se izvođenje, kao i percepcija o sevdalinci razlikuju u Bosni i Hercegovini i u Sandžaku, i da li sadržinski se ova dva načina izvođenja umjetničkog djela zvanog sevdalinka u razlikuju.

Naučna eksplikcija

U okviru ovog cilja odnosno njegovim ostvarenjem utvrdili smo samu povezanost nepovoljnih socio-ekonomskih uvjeta odnosno neulaganja u umjetnost i kulturu Bošnjaka i sevdalinka s opadanjem univerzalnosti u istima.

2.2.2. Društveni ciljevi istraživanja

Društveni ciljevi istraživanja su postavljeni upravo na toj ravni da se dio društva koji pogađa ovaj problem i problematika da imaju određenu korist iz takvih ciljeva. U modernoj eri gdje muzika predstavlja nešto sasvim drugačije nešto sasvim novo, gdje se raznolikost gubi, istraživače se upravo uzrok navedenog te će se samim tim nastojati da se predstavi jedan historijski razvoj i važnost sevdalinke u Sandžaku. Društveni ciljevi se ogledaju u:

- Utvrđuje se sam nivo zastupljenosti sevdalinke kao vida umjetnosti u život Bošnjaka u Sandžaku,
- Utvrđuje se nivo zastupljenosti sevdalinke u savremenim medijima i savremenim festivalima
- Podizanje jedne opće svijesti javnosti o važnosti sevdalinke kao jednog vida kulturnog naslijeđa Bošnjaka,
- Podsticati mlade da učestvuju i razumiju ovakav tip i vid umjetnosti i klasične kulture,
- Edukovati javnost o značaju sevdalinke za bošnjački narod na prostoru Sandžaka.

2.3. Sistem hipoteza

2.3.1. Generalna hipoteza

Ho: Sandžačka sevdalinka nije masovnije zastupljena u kulturno- umjetničkom ispoljavanju bošnjačkog stanovnika na području Sandžaka i egzistira zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca.

2.3.2. Indikatori

Indikatori su: masovna kultura, kultura i društvo, edukacija, historija, internet, društvene mreže

2.3.3. Posebne hipoteze

- ✓ **H₁:** Ne postoje dovoljna materijalna ulaganja u tradicionalne oblike kulturnog ispoljavanja Bošnjaka u Sandžaku.

- ✓ **H₂**: Ne postoje insituacionalne i posebne veze u razvoju posebnosti nacionalne kulture Bošnjaka Sandžaka ni od strane sadašnjih država u kojima se historiji prostor Sandžaka nalazi (Srbija i Crna Gora), ali i Bosne i Hercegovine kao matice razvoja bošnjačke kulture
- ✓ **H₃**: Pitanje ukupnog kulturno historijskog naslijeđa, njegove zaštite i očuvanja nema planski osmišljeni karakter i potisnuto je u drugi plan u odnosu na pritisak masovne kulture, banalizacije svih vrijednosti i često i namjernog potiranja autentične historije Bošnjaka Sandžaka i njihova veza za maticu Bosnu i Hercegovinu.

2.4. Metode istraživanja

U ovom istraživačkom radu korištene su sve osnovne metode istraživanja s posebnim akcentom na analizu sadržaja:

- Analiza sadržaja je osnovna metoda u izradi ovog rada, a predmet joj je stvarna ili misaona složena cjelina čiji su dijelovi, činioci, momenti i odredbe mogu konstatovati i otkriti odnosno identifikovati. Analiza sadržaja se odnosi na analizu dostupne građe naučnog i arhivskog karaktera u cilju osvjetljavanja ne samo problema sevdalinke, nego i drugih elemenata koji čine kulturno historijske markere identiteta Bošnjaka u Sandžaku.
- Od metoda je korištena metoda intervjua sa značajnim ličnostima koje rade na očuvanju sevdalinke i inače kulturnih identitetskih oznaka Bošnjaka Sandžaka.

3. SANDŽAK

Sandžak je naziv za region u Srbiji i Crnoj Gori između granica s Bosnom i Hercegovinom i Kosovom. Naziv Sandžak zasnovan je na osmanskome izrazu sandžak za zastavu i regiju i odnosi se na novopazarski sandžak, regiju unutar Osmanskog carstva. Sandžak danas ne postoji kao poseban administrativni region u sastavu Srbije ili Crne Gore, ali generalno obuhvata do šest opština u Srbiji (Novi Pazar, Tutin, Sjenica, Prijepolje, Priboj, Nova Varoš) i šest u Crnoj Gori (Bijelo Polje, Rožaje, Plav, Pljevlja, Berane, Andrijevica). Sandžak se preklapa s regijom Raške, koja se odnosi na ranu srpsku srednjovjekovnu državu. Danas region većinski naseljavaju Srbi, Bošnjaci (Muslimani) i Crnogorci. Bošnjaci koji čine regionalnu većinu tražili su veću autonomiju i manjinska prava, dok su Srbi i vlade u Beogradu i Podgorici zahtjeve za regionalnom autonomijom vidjeli kao uvod u moguće odcjepljenje. Nezavisnost Crne Gore 2006. godine podijelila je region i osujetila svaki projekt regionalne autonomije Sandžaka. Raspadom Jugoslavije muslimansko stanovništvo Sandžaka našlo se odvojeno od svojih etničkih srodnika u Bosni i Hercegovini. U vrijeme Jugoslavije, regionalni centar za muslimane bio je Sarajevo. Represivna politika Srbije i Crne Gore pod dominacijom srpskog predsjednika Slobodana Miloševića tokom 1990 -ih dovodi do slučajeva etničkog čišćenja i kršenja ljudskih prava muslimana/Bošnjaka u Sandžaku. Bošnjački politički lideri zahtijevali su autonomiju regiona i veću zaštitu manjinskih prava. Od kraja Miloševićeve vladavine, Bošnjaci su imali sve veću moć na lokalnom nivou i saradivali su s vlastima u Srbiji. U Crnoj Gori odnosi su se poboljšali sa Đukanovićevom vladom koja je 1997. započela reforme i raskinula s nacionalističkom politikom Miloševića. Međuetnički odnosi u regionu su, međutim, i dalje napeti, a bošnjačka većina podijeljena u pogledu političkih težnji i lojalnosti između Srbije i Crne Gore. Region ostaje jedan od najsiromašnijih dijelova Crne Gore i Srbije i nalazi se na perifernom položaju prema prestonicama Beograda i Podgorice.

Sandžak je historijska regija čije su granice utvrđene na Berlinskom kongresu. Sandžak je odvojen od Bosne i Hercegovine odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine, kao corpus separatum. Sandžak se prostire na površini od 8.409 km² i obuhvata jugozapadni dio Republike Srbije i sjeveroistočni dio Republike Crne Gore. Dio Sandžaka, ili kako kažemo sjeverni Sandžak koji se nalazi u Republici Srbiji obuhvata površinu od 4.504 km², dok južni Sandžak koji se nalazi u okviru Crne Gore ima površinu od 3.905 km². Sam naziv Sandžak potiče od

turske riječi „sancak“, što znači zastava ili bajrak. U vrijeme osmanske uprave, Sandžak je označavao vojnu i administrativnu oblast, u početku prvog stepena, a od 1361. godine, kada se pojavljuju beglerbegluci (pašaluci, ejaleti), drugog stepena po važnosti. Na čelu Sandžaka je postavljan namjesnik odnosno sandžakbeg.¹

Veći dio današnje teritorije Sandžaka već od 1373. godine nalazio se u sastavu bosanske države, koja, 1463. godine potpada pod vlast Osmanskog carstva. Područje novopazarskog sandžaka, u periodu od 1455. do 1465. godine, ušlo je u sastav Osmanskog carstva kao dio Bosanskog sandžaka, a od XVI stoljeća kao dio Bosanskog pašaluka.²

Važno je istaći da se na prostoru Sandžaka stoljećima ukrštali putevi koji su povezivali istočni i jugoistočni dio Balkanskog poluostrva sa zemljama zapadne Evrope.

Sandžak je pretežno planinska oblast s prostranim visoravnima kao što su Sjeničko-pešterska, Koštan-poljska i dr, kao i planinskim vijencima. Područje Sandžaka ispresijecano je riječnim dolinama Lima, Uvca, Ibra, Raške i drugih rijeka.

Kada govorimo o Sandžaku, slobodno možemo reći da se on razvio u posebnu geopolitičku, kulturno-historijsku, etničko-konfesionalnu i administrativno-teritorijalnu oblast.

Sandžak čine gradovi iz dijela Srbije, Novi Pazar, Sjenica, Tutin, Nova Varoš, Prijepolje i Priboj, drugi dio Sandžaka iz dijela Crne Gore čine: Rožaje, Pljevlja, Berane, Bijelo Polje, Plav, Gusinje i Petnjica.

Sandžak je po nacionalnom sastavu uvijek bio, i sada je tako mješovita multietnička regija. Stoljećima većinski narod u Sandžaku su Bošnjaci, koji čine preko 50% sveukupne njegove populacije. Od ukupnog broja stanovništva u dijelu Sandžaka koji pripada Republici Srbiji Bošnjaci čine 56,94%, dok u dijelu Sandžaka koji se nalazi u sastavu Crne Gore Bošnjaci čine 37, 92%³.

¹ Inaldžik Halil, *Osmansko carstvo*, Beograd 1974, str. 147

² Fijuljanin Muhedin, *Sandžački Bošnjaci*, Tutin 2010, str. 23

³ Fijuljanin Muhedin, *Sandžački Bošnjaci*, Tutin 2010, str. 25

Najveći administrativni, obrazovni, privredni, kulturni i sportski centar Sandžaka je Novi Pazar, ili kako sami građani Sandžaka vole da kažu: „ Da je Novi Pazar, glavni grad Sandžaka“.

Dana 20. novembra 1943. godine formirano je Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Sandžaka u Pljevljima i tada je sve do 1945. godine Sandžak imao status federalne jedinice, imao je svoju Skupštinu, Vladu i sve druge potrebne organe.

Važna činjenica koju treba napomenuti jeste da su se građani Sandžaka na Referendumu koji je održan 25, 26 i 27. oktobra 1991. godine izjasnili za Autonomiju Sandžaka i tako iskazali svoje samoopredjeljenje.

Kada govorimo o Sandžaku, ne smijemo zaboraviti jednu tužnu prošlost s kojima su se suočavali građani Sandžaka. Naime, nakon Berlinskog kongresa i tokom Balkanskih ratova, protivno tada važećoj Haškoj konvenciji o zakonima i običajima ratovanja iz 1899. i 1907. godine, u Sandžaku su izvršeni stravični zločini protjerivanja albanskog, bošnjačkog i turskog stanovništva. O tim stravičnim zločinima govore i brojni zapisi, uključujući izvještaj međunarodne komisije za ispitivanje uzroka i načina vođenja Balkanskih ratova, Karnegi fondacije, koji je objavljen 1914. godine. Nažalost, tokom 90-tih godina i raspadom Jugoslavije, također u Sandžaku su izvršeni stravični zločini nad građanima Sandžaka, a najviše nad Bošnjacima koji su otimani, ubijani, pljačkani, kojima su palili kuće, i koje su protjerivali sa svojih ognjišta, a da do danas niko nije adekvatno kažnjen.

3.1. Historija Sandžaka

Sandžak je postao deo Srbije i Crne Gore tek relativno kasno, u kontekstu Prvog balkanskog rata 1912. Ranije je region bio pod austrougarskom upravom (1878-1908), a zatim je nakratko vraćen pod osmansku vlast. Povezujući Srbiju s Crnom Gorom, a time i s Jadranom, region je historijski imao veliki strateški značaj za Srbiju. Sa većinskim muslimanskim stanovništvom, Sandžak se u međuratnom periodu nije lako uklopio u srpsku nacionalnu državu. Tokom Drugog svjetskog rata, dijelovi Sandžaka su potpali pod crnogorsku i albansku vlast pod talijanskom dominacijom, dok su drugi dijelovi ostali u sastavu Srbije, iako pod njemačkom vojnom vlašću. Partizanski pokret je nakratko zastupao ideju o regionalnoj autonomiji u Sandžaku, ali je u poslijeratnoj Jugoslaviji region ponovo podijeljen između Srbije i Crne Gore. Muslimani Jugoslavije prvi put su priznati kao posebna nacija 1968. godine, ravnopravni sa

Srbima i Crnogorcima. Većina jugoslovenskih muslimana (8,9% ukupnog jugoslavenskog stanovništva 1991. godine), odnosno slovenskih srpskohrvatskih govornika muslimanske vjeroispovijesti i kulture, živjela je u Bosni i Hercegovini. S raspadom Jugoslavije, muslimani su se odvojili od svojih rođaka u Bosni i Hercegovini i isprva su odbili priznati od strane novoformirane Savezne Republike Jugoslavije sastavljene od Srbije i Crne Gore. S početkom rata u Bosni i Hercegovini 1992. i politikom etničkog čišćenja bosanskih Srba, posebno usmjerenom protiv muslimana, pogoršali su se međuetnički odnosi u Sandžaku, uključujući manje etničko čišćenje u pograničnom području i diskriminaciju muslimana. Kao odgovor, muslimanske političke stranke, tokom 1990 -ih predvođene Strankom za demokratsko djelovanje (SDA), sestrinskom strankom dominantne muslimanske stranke u Bosni i Hercegovini, pozvale su na autonomiju Sandžaka, ostavljajući mogućnost odcjepljenja od Srbije i Crne Gore do pridruži se Bosni i Hercegovini teoretski otvorena. 1991. godine Muslimansko nacionalno vijeće u Sandžaku organiziralo je referendum o autonomiji. Iako ga je država proglasila ilegalnim, čini se da je većina muslimana glasala za regionalnu autonomiju.

Kao odgovor, SDA je nakratko kriminalizirana, a muslimani marginalizovani u srpskoj politici sve do pada polu-autoritarnog Miloševićevog režima 2000. godine i u Crnoj Gori sve dok vlada Mila Đukanovića nije raskinula sa Srbijom 1997. godine i krenula na reformski put. Od demokratizacije u Srbiji i Crnoj Gori, zahtjevi za autonomijom u Sandžaku su izbljedjeli i umjesto toga se zahtjeva usredotočivanje na veću zaštitu manjinskih prava i više izražavanja u upravljanju državom i regionom. Bošnjačka zajednica je podijeljena. Godine 1993. kongres muslimanskih intelektualaca u Sarajevu usvojio je naziv Bošnjak kako bi opisao muslimane kako bi naglasio povezanost s Bosnom i umanjio neugodnu vezu između vjere i nacionalnog identiteta. Ova promjena dovela je do rascjepa unutar zajednice u Srbiji i Crnoj Gori, pri čemu je većina prihvatila novo ime, a drugi su ga odbacili. Prema crnogorskom popisu iz 2003. godine, 7,8% stanovništva izjasnilo se da su Bošnjaci, 4% muslimani. U Srbiji se 2002. godine 1,82% ukupnog stanovništva (bez Kosova) identifikovalo kod Bošnjaka, 0,26% kao muslimana. U obje zemlje, udio muslimana je veći u područjima gdje zajednica ne čini većinu (Bijelo Polje i Prijepolje), dok se u opštinama koje su pretežno bošnjačke/muslimanske (Tutin, Novi Pazar) većina identifikuje kao Bošnjake. Zajednica je također podijeljena u dvije zemlje. Većina crnogorskih Bošnjaka podržala je crnogorsku nezavisnost i glasala za multietničke glavne stranke (poput vladajuće Demokratske partije socijalista, DPS i Socijaldemokratske partije,

SDP). U srpskom dijelu Sandžaka, bošnjačke političke stranke uživaju najveću podršku biračkog tela i protivile su se crnogorskoj nezavisnosti jer je to podijelilo region. Srbi su druga velika zajednica u Sandžaku. U Crnoj Gori se od Drugog svjetskog rata većina pravoslavnih građana izjašnjavala kao Crnogorci.

Kako se izraz „Crnogorac“ počeo blisko povezivati s pristicama crnogorske nezavisnosti od sredine 1990-ih, mnogi u Sandžaku se identifikuju kao Srbi, što označava podršku bliskim vezama sa Srbijom. Na referendumu o nezavisnosti 2006. godine većina u tri crnogorske opštine u Sandžaku sa većinskim srpskim stanovništvom glasala je protiv nezavisnosti. Osim srpske i bošnjačke zajednice, u Sandžaku postoje i manje romske i albanske zajednice. Albanci čine značajan udio stanovništva samo u dvije crnogorske opštine Plav i Rožaje, dok Romi žive u celom regionu u relativno malom broju. Međunarodno učešće u Sandžaku bilo je minimalno. Tokom 1990 -ih, Miloševićeva vlada se protivila svakom značajnijem međunarodnom prisustvu. Jedina značajna međunarodna misija u Sandžaku bila je „Dugotrajne misije KEBS -a na Kosovu, u Sandžaku i Vojvodini“, osnovane 1992. godine, koje su srpske vlasti protjerale u junu 1993. godine. Kasnije Misije OEBS -a, osnovane u Crnoj Gori 1998. i Srbiji 2000. godine, bile su aktivne u Sandžaku, ali s obzirom na niži nivo tenzija, imale su ograničenu ulogu. Iako su Bošnjaci najbrojnija nacija u Bosni i Hercegovini oni teško mogu osigurati zaštitu nacionalnih prava Bošnjaka u Sandžaku, jer aranžman podjele vlasti sprječava takvu politiku. Ipak, SDA u Srbiji i brojne manje bošnjačke stranke u Crnoj Gori dobivaju podršku i održavaju bliske veze posebno intenzivnije sa SDA u Bosni i Hercegovini.

3.2. Status Sandžaka

Evidentno je da nisu postojali niti pojedinačno jasni, a posebno nisu postojali usklađeni, naponi Srbije ili Crne Gore da udovolji zahtjevima bošnjačkog/muslimanskog stanovništva. Ipak, demokratizacija zemalja i prestanak etnonacionalizma, koji sponzoriše država, smanjili su tenzije i malo je vidljivog pritiska da se promijeni status regiona. Obje zemlje donijele su zakone o manjinama, koji su, bez obzira na njihove brojne manjkavosti i ograničenja, ipak značili poboljšavanje status Bošnjaka/Muslimana.

4. SANDŽAČKI BOŠNJACI

Sandžački Bošnjaci su autohton narod ilirskog porijekla i dio su jedinstvenog bošnjačkog nacionalnog korpusa sa Bošnjacima Bosne i Hercegovine. Naziv Bošnjak izveden je iz imena Bosna, kao Bathninus i Basan u oba slučaja naziv se odnosi na rijeku Bosnu.

Vodeća ilirska plemena na području današnje Bosne i Sandžaka bili su Japodi, Dalmati, Dezitijati, Dicioni, Mezeji, Daorsi i dr.⁴ Izvorno ime Bošnjakin prvobitno je označavalo pripadnika srednjovjekovne bosanske države. Dinastija Kotromanića vladala je srednjovjekovnom bosanskom državom i to: ban Kulin od 1180 do 1204, Stjepan II Kotromanić od 1322 do 1353. godine i nekada najmoćniji južnoslavenski vladar Tvrtko I Kotromanić koji je vladao od 1353 do 1391. godine.

Historijski gledano, nacionalna odrednica Bošnjak prvi put je zabilježena na prijemu bosanske delegacije kod poljskog kralja Vladislava Varnenčika. Berlinski kongres, 1878. godine označit će prekretnicu u političkim odnosima na području Balkana i presudno uticati na bošnjačko nacionalno pitanje u periodu s kraja 19 i početka 20 vijeka.

Na Drugom zasjedanju Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Jajcu 29. novembra 1943. godine buduća Jugoslavija je projektovana kao federacija pet naroda i šest federalnih jedinica. Tada su Bošnjaci kao treći najbrojniji narod izostavljeni kao konstitutivni narod. Nažalost Bošnjaci u bivšoj SFRJ dugo su se izjašnjavali ili kao neopredijeljeni ili kao Srbi ili Hrvati, a od 1970. godine nisu mogli izjašnjavati kao Bošnjaci već kao Muslimani s velikim slovom „M“ kada je političkim dekretom „priznata“ nacija najbrojnijeg naroda u Bosni i Hercegovini.

Na Drugom bošnjačkom saboru, održanom 28 i 29. septembra 1993. godine, Bošnjaci su vratili svoje tradicionalno nacionalno ime koje je, nakon toga ušlo u službenu upotrebu u sva zvanična dokumenta i prihvaćeno kao nacionalno ime svih Bošnjaka na prostoru bivše SFRJ.

Riječ Bošnjak danas označava čovjeka pripadnikom bošnjačke nacije, koji je islamske vjere i koji govori bosanskim jezikom.

⁴ Fijuljanin Muhedin, *Sandžački Bošnjaci*, Tutin 2010, str. 15

Sandžački Bošnjaci kao dio sveukupnog bošnjačkog nacionalnog korpusa kao starosjedilačko i autohtono stanovništvo žive uglavnom na području Sandžaka. Kao iseljenici sandžački Bošnjaci danas žive na području Bosne i Hercegovine, Republike Turske, Republike Severne Makedonije i Republike Kosovo, kao i u zemljama Zapadne Evrope, a u nešto manjem broju ima ih i u Hrvatskoj i Sloveniji.

Prema popisu održanom u Srbiji 2002. godine i Crnoj Gori 2003. godine, u Republici Srbiji i Republici Crnoj Gori, odnosno Sandžaku živi 228.339 Bošnjaka. U Republici Srbiji sandžački Bošnjaci svoje historijsko ime Bošnjak, potvrdili su na popisu stanovništva 2002. godine, a u Crnoj Gori su to učinili 2003. godine.

U Bosni i Hercegovini živi oko 160.000 Bošnjaka porijeklom iz Sandžaka, Hrvatskoj i Sloveniji živi oko 40.000 Bošnjaka, a na području Severne Makedonije i Kosova oko 100.000 Bošnjaka, što dolazimo do neke cifre oko 530.000 Bošnjaka ima na prostoru Balkana.

Sandžački Bošnjaci su narod svjestan svojih nacionalnih, kulturnih i vjerskih posebnosti i potrebe da čuvaju i unapređuju svoj identitet.

Sandžački Bošnjaci su ponavljam autohton evropski narod koji evropski živi, evropski misli i evropski radi.

Bošnjaci Sandžaka su miroljubiv, civilizovan, kulturn, odgovoran, svjestan i dobro organizovan narod, koji imaju svoje Bošnjačko nacionalno vijeće u Srbiji i Bošnjačko vijeće u Crnoj Gori, kao najviše predstavničko i političko tijelo Bošnjaka u Sandžaku (u Republici Srbiji i Republici Crnoj Gori).

4.1. Nacionalni simboli sandžačkih Bošnjaka

Nacionalni simboli sandžačkih Bošnjaka su: Nacionalni grb i Bošnjačka nacionalna zastava.

Za nacionalne simbole sandžačkih Bošnjaka utvrđena rješenja koja su usvojena 1991. godine i koja su opšteprihvaćena kod sandžačkih Bošnjaka.⁵

Slika 1: Nacionalni grb⁶

Nacionalni grb sandžačkih Bošnjaka je u obliku evropskog štita koji je podijeljen bijelom lentom koja ide dijagonalno iz gornjeg lijevog ugla ka desnoj strani. Na lijevoj dijagonalnoj polovini grba, na plavoj podlozi, su tri ljiljana zlatno žute boje, jednake veličine ravnomjerno raspoređeni ispod donjeg ruba lente. Na desnoj dijagonalnoj polovini, na zelenoj podlozi, su tri bijela polumjeseca otvorena prema desnoj strani, raspoređeni u obliku jednakostraničnog trougla.

⁵ Publikacija „Bošnjački identitet“, Tutin 2012, str: 21

⁶ <https://www.sda.rs/nacionalni-grb-i-zastava-sandzackih-bosnjaka/?fbclid=IwAR0Ag2wb8EzsehCs6Y0oBaQUmv2geXEr0eSEi8JmRpmWv6z9ca72q0e7VEg>, pristupljeno 20.04.2021.

Slika 2: Nacionalna zastava sandžačkih Bošnjaka⁷

Nacionalna zastava Bošnjaka je bijele boje, sa grbom u sredini. Standardne dimenzije zastave su 150 x 100 cm, a dimenzije grba na zastavi su 38,466 x 50 cm.⁸

4.2. Nacionalni praznici sandžačkih Bošnjaka

Nacionalni blagdani sandžačkih Bošnjaka su: Dan bošnjačke nacionalne zastave, Dan Sandžaka i Dan sjećanja. Osim ovih kao tradicionalni vjerski i kulturni praznici slave se i Ramazanski i Kurban bajram.

Dan bošnjačke nacionalne zastave je najveći nacionalni praznik sandžačkih Bošnjaka. Obilježava se 11. maj, na dan kada je 1991. godine u Novom Pazaru osnovano tadašnje Muslimansko nacionalno vijeće Sandžaka, a sada Bošnjačko nacionalno vijeće.

Dan Sandžaka obilježava se 20. novembra u znak sjećanja na osnivanje Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Sandžaka (ZAVNOS) u Pljevljima 1943. godine.

⁷ <https://www.google.com/imgres?imgurl=https://xdn.tf.rs/2017/05/10/Bosnjacka-zastava-815x458.jpg&imgrefurl=https://www.telegraf.rs/vesti/2769439-gradonacelnik-novog-pazara-cestitao-dan-bosnjacke-nacionalne-zastave-foto&tbnid=X5-BV2dwMtaKbM&vet=1&docid=gCPAIttd6lxwAM&w=815&h=458&itg=1&hl=bs-BA&source=sh/x/im>, pristupljeno 20.04.2021.

⁸ Publikacija „Bošnjački identitet“, Tutin 2012, str: 22

Dan sjećanja je nacionalni blagdan sandžačkih Bošnjaka u znak sjećanja na genocid izvršen nad Bošnjacima, u Srebrenici 1995. godine. Simbolično, 11. jul se obilježava i kao Dan sjećanja na bošnjačke žrtve otmica u Sjeverinu, 22.10.1992. godine, Bukovici 16.02.1993. godine i Štrpcima 27.02.1993. godine u pribojskoj i pljevaljskoj opštini u Sandžaku, kao i na sve ostale bošnjačke žrtve tokom historije u Starčevićima, Šahovićima i dr.

4.3. Nacionalne nagrade sandžačkih Bošnjaka

Najveće nacionalne nagrade i priznanja sandžačkih Bošnjaka su: „Povelja Kulina bana“, „Dukat Isa –Bega Ishakovića“, „Medalja Rifat Burdžović –Tršo“ i „Pero Ćamila Sijarića“.

Povelja Kulina bana je najveće nacionalno priznanje sandžačkih Bošnjaka. Dodjeljuje se pojedincima za životno djelo ili pak nacionalnim institucijama za izuzetna ostvarenja. Nagrada se dodjeljuje 11. maja, na Dan bošnjačke nacionalne zastave.

Dukat Isa-bega Ishakovića je nacionalna nagrada sandžačkih Bošnjaka koja se dodjeljuje pojedincima ili nacionalnim institucijama u oblasti ukupnog kulturnog stvaralaštva. Nagrada se dodjeljuje povodom obilježavanja Dana bošnjačke nacionalne zastave 11. maja. Nagrada nosi ime utemeljitelja Novog Pazara Isa-bega Ishakovića.

Medalja Rifat Burdžović Tršo se dodjeljuje pojedincima ili nacionalnim institucijama za doprinos u oblastima javnih djelatnosti, politike, ljudskih prava i za doprinos ideji multietničkog i multikulturalnog društva. Nagrada se dodjeljuje na Dan Sandžaka, 20.novembra.

Pero Ćamila Sijarića se dodjeljuje pojedincima u oblasti književnosti.

Plaketa Bošnjačkog nacionalnog vijeća se dodjeljuje institucijama i pojedincima za izuzetan doprinos u zaštiti i unaprjeđenju položaja i ostvarivanja prava i sloboda sandžačkih Bošnjaka.

4.4. Nacionalni kulturne manifestacije sandžačkih Bošnjaka

Centralne tradicionalne kulturne manifestacije sandžačkih Bošnjaka su: Festival sandžačke sevdalinke (FESS), Smotra bošnjačkih narodnih igara (SBONI) i Sandžački književni susreti (SAKS). Ove manifestacije imaju za cilj očuvanje, afirmaciju i popularizaciju bošnjačke kulturne baštine i bosanskog jezika i književnosti sandžačkih Bošnjaka.

Festival sandžačke sevdalinke (FESS) osnovan je odlukom Bošnjačkog nacionalnog vijeća u Srbiji i Crnoj Gori, 23.jula 2005. godine kao centralna kulturna manifestacija sandžačkih Bošnjaka u Srbiji, čiji je cilj zaštita i promocija sandžačke sevdalinke kao međunarodno priznate kulturne vrijednosti koju baštini bošnjački narod.

Datum održavanja Festivala vezuje se za dan održavanja Drugog bošnjačkog sabora u Sarajevu 28. septembra 1993. godine, na kojem su kako sam to i u odjeljku „Sandžački Bošnjaci“ navela, povratili svoje historijsko nacionalno ime i ime jezika kojim govore.

Prvi Festival sandžačke sevdalinke održan je u Novom Pazaru, 28.septembra 2005. godine. U periodu do 2010. godine održano je četiri Festivala sandžačke sevdalinke. Na održanim festivalima učešće su uzeli mnogi doajeni sevdaha: Zehra Deovic, Beba Selimović, Emina Zećaj, Muhamed Mujkanović i dr.

U takmičarskim dijelovima festivala učestvovao je veliki broj mladih izvođača sevdalinke iz cijelog Sandžaka i šire, a najboljima su dodijeljene posebne nagrade, zlatni, srebrni i bronzani saz.

Smotra bošnjačkih narodnih igara (SBONI) je manifestacija bošnjačkih narodnih igara i folklor a i jedna je od centralnih kulturnih manifestacija sandžačkih Bošnjaka.

Manifestacija se održava povodom obilježavanja 11. maja – Dana bošnjačke nacionalne zastave. Prva Smotra bošnjačkih narodnih igara održana je u Novom Pazaru, 10. i 11. maja 2006. godine. Na ovoj smotri učestvovalo je 6 ansambala: KUD „ Sandžak“ iz Novog Pazara, ansambl Centra za kulturu iz Tutina, KUD Centra za kulturu Goražde, Bošnjačko kulturno-umjetničko društvo „Podgorski biseri“ iz Prizrena, KUD Ras iz Novog Pazara i Folklorni ansambl Doma kulture u Novom Pazaru „ Senko Rašljanin“.

Sandžački književni susreti (SAKS) su treća centralna nacionalna kulturna manifestacija sandžačkih Bošnjaka. Održavaju se u povodu obilježavanja 20. novembra – Dana Sandžaka, u Novom Pazaru. Manifestacija ima za cilj očuvanje i popularizaciju folklorne tradicije Bošnjaka, kao i zbližavanje mladih ljudi bošnjačke nacionalnosti sa svih prostora bivše Jugoslavije i iz dijaspore.

Prvi sandžački književni susreti održani su u Novom Pazaru, 20. i 21. novembra 2006. godine.

Himna sandžačkih Bošnjaka “ Ja sin sam tvoj”

*U plavo Božije prijestolje
Kliču zvuci s bogomolja
To su pjesme zemlje moje
Gdje huče gore i šume polja*

*Mila sura i žestoka
Sandžak je zemlja ponosna
Čuvam te kao i dva oka
Ja sin sam tvoj zemljo
Ja sin sam tvoj*

*Tamo na Limu zlatno zrnce
A na Ibru zora plava
Nad Pazarom spava sunce
Niz Pešter se razlila Vapa*

*Mila sura i žestoka
Sandžak je zemlja ponosna
Čuvam te kao i dva oka*

Ja sin sam tvoj zemljo

Ja sin sam tvoj

5. KULTURNO NASLIJEĐE SANDŽAČKIH BOŠNJAKA

U Sandžaku stoljećima unazad žive ljudi koji se nazivaju: Albanci, Bošnjaci, Crnogorci, Romi, Srbi i dr. Na ovom, sandžačkom prostoru najviše su zastupljene religije Islam i Hrišćanstvo. Zbog toga u Sandžaku postoji jedna vrlo šarena i bogata slika kulture i života. U tom smislu poseban značaj u cjelokupnoj kulturnoj tradiciji sandžačkih Bošnjaka imaju nepokretna kulturna dobra. Kulturno dobro, odnosno kulturno naslijeđe sandžačkih Bošnjaka najčešće je, tokom duge historije, bilo je pod direktnim utjecajem tursko-orijentalne kulture, koja će ostaviti trajan trag na njen razvoj. Sveukupno kulturno naslijeđe sandžačkih Bošnjaka obuhvata brojne stvari i tvorevine materijalne i duhovne kulture.

U tom smislu Bošnjačko nacionalno vijeće je utvrdilo i klasifikovalo u nepokretna kulturna dobra sandžačkih Bošnjaka sljedeće:

- stećci;
- džamije i mesdžidi;
- nišani i mezarluci;
- česme, šadrvani i sebilji;
- hanovi;
- hamami;
- sahat kule;
- musalle;
- mejtaši;
- tvrđave, utvrđenja, kule, bedemi;
- mektebi i medrese;
- ćuprije i mostovi;
- vakufske zgrade;

- stare porodične bošnjačke kuće;
- turbeta;
- kahve, kahvane, restorani, dućani;
- tekije
- bezistani;
- pekare i dr.

Stećci su srednjovekovni nadgrobni spomenici građeni od klesanog kamena u obliku ploča, sanduka, šljemenika, stuba i krstače.⁹ Stećci predstavljaju originalnu kulturnu tvorevinu srednjovjekovne bošnjačke historije.

Kada je riječ o stećcima u Sandžaku najveći broj se njih nalazi u opštini Priboj, u Pljevljima kao i na širokom području tutinsko-peštorskog kraja. Prema podacima Zavičajnog muzeja Priboj, na 21 lokaciji evidentiran je ukupno 721 stećak. Na području Sandžaka kao i na području Bosne i Hercegovine stećci se razlikuju po obliku i veličini a posebno u pogledu materijala od kojeg su izgrađeni. Ako detaljnije budemo istraživali područje Sandžaka uočićemo i više nego očigledno postojanje bogumila na ovom području. Na ovom prostoru mještani navode da svako selo posjeduje svoje “staro selo” koje je prepuno grobalja, a samim tim i stećaka koja u dosta elemenata sličje upravo onim stećcima pronađenih na području Bosne i Hercegovine, posebice u mjestu Ravanjska vrata kod Kupresa.¹⁰ “Postojanje ovakvih grobova proteže se od doline rijeke Ibra i Starog Kolašina, Limskom dolinom, koju se dolinom Drine povezuje preko Romanije na Glasincu - čineći transverzalu za koju se može reći da je tipična zelena transverzala.”¹¹ Po svim elementima pronađenih na području Sandžaka možemo pretpostaviti da su i na ovom području živjeli bosanski bogumili, ali nažalost veliki broj autora ne želi pisati o ovim činjenicama. Nažalost, naučnici su prešutili i zanemarili postojanje bogumila iako su istraživali prostore na kojima su po svemu sudeći živjeli upravo oni. No, tadašnjoj vlasti nije odgovaralo da se u njihovoj zemlji širi i prizna bogumilska vjera, pa se postojanje sandžačkih bogumila negira. Veliki broj nadgrobnih spomenika na području Sandžaka

⁹ Fijuljanin Muhedin, *Sandžački Bošnjaci*, Tutin 2010, str. 223

¹⁰ Aličković V. Sulejan, *Bogumili Sandžaka*, Tutin, 2008, str. 12

¹¹ Aličković V. Sulejman, *Bogumili Sandžaka*, Tutin, 2008, str. 12

proglašeno je grčkim i latinskim bez adekvatnih dokaza i istraživanja.¹² Svi navedeni podaci ukazuju ja to da su tadašnji Bošnjani itekako bili prisutni zajedno sa svojom vjerom i običajima, ali i da su opstali na ovim područjima unatoč historijskih previranja, osvajanja i promjena režima. “Graditeljsko naslijeđe: stećci u selima u dolini rijeke Ibar, sela na Pešteri, u dolini rijeke Lima, Bogumilska ćelija u Paljevu i slično, važan su artefakt koje navodi na zaključak da je riječ o kulturnim i kulturnim tragovima bogumila.”¹³ Radi se o kamenim nadgrobnim spomenicima na čijim mjestima je po historijskim činjenicama sahranjena vlastela, odnosno bogumilski vjerski službenici, u prvom redu Did, zatim Gost i slično. Stećci su se naravno razlikovali po tituli koja je karakteristična za bogumile i njihova vjerovanja i učenje. “To su kamene stećci u selima: Jeliće, Ribariće, Špiljani (Čpiljani), Vrujce, Đerekare (Tutin), Ugo (Sjenica), Gostun (Prijeopolje), koji su kao dio monumentalne epigrafske kulture slični sa onima na Glasincu u Bosni i Hercegovini.”¹⁴

Džamije su najznačajniji objekti kulturnog naslijeđa sandžačkih Bošnjaka uopšte koji su ostali iz osmanlijskog perioda.

Džamije, prije svega kao Božije kuće, a naravno i kao spomenici islamske kulture i duhovnosti, sadrže u sebi posebna obilježja, pored arhitektonskih i građevinskih umijeća i specifičnu ljepota i njegovanje čistoće i uklapanja u prirodni ambijentu u kojem su izgrađene.¹⁵

U Sandžaku, kao i Bosni i Hercegovini, Kosovu i Sjevernoj Makedoniji najviše je zastupljen tip turske džamije odnosno najčešći tip osmanske arhitekture.

U Sandžaku su džamije građene u svim gradovima i svim mjesnim centrima i naseljima. Danas slobodno se može reći da svako selo u Sandžaku ima džamiju, da svaka bukvalno mahala u Sandžaku ima džamiju, i to veoma nove ili obnovljene džamije, koje se redovno održavaju.

Među najpoznatije i sa kulturno-historijskog stanovišta najznačajnije sandžačke džamije ubrajaju se Husein-pašina džamija u Pljevljima, Altun-alem, Lejlek, Arap i Bor džamija u Novom Pazaru, džamija Sultan Valide u Sjenici i Ibrahim Pašina džamija u Prijeopolju.

¹² Aličković V. Sulejman, *Bogumili Sandžaka*, Tutin, 2008, str. 18

¹³ Aličković V. Sulejman, *Bogumili Sandžaka*, Tutin, 2008, str. 129

¹⁴ Aličković V. Sulejman, *Bogumili Sandžaka*, Tutin, 2008, str. 129

¹⁵ Hadžić Fatih, *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Rožaje 2013, str. 63

Hanovi su objekti iz osmanskog perioda koji su služili za prenoćište putnika i njihovih karavana. Između 16. i 17. vijeka zahvaljujući tazvoju trgovine, počeli su se i u Novom Pazaru graditi veći broj hanova.

Evlija Čelebija u svom Putopisu od većih hanova u Novom Pazaru pominje: Franački han, Sarajevski han, Užički han, Murteza-agin han i dr.

Jedan od najpoznatijih hanova u Novom Pazaru spominje se Amir-agin Han. On potiče iz 18 stoljeća i najljepši je i najočuvaniji spomenik ove vrste na sandžačkim prostorima, a i šire. Han je služio kao odmaralište odnosno konačište umornih putnika namjernika i trgovaca koji su prolazili ovim krajem. Pored hana nalaze se i zanatske i trgovačke radnje kao ostatak stare novopazarske čaršije u narodu poznate kao „ Tijesna čaršija“.

Mektebi su objekti građeni uz džamije, kao sastavni dio kompleksa medrese ili kao posebni objekti. Kroz dugi vremenski period bili su jedan od bitnih vidova školovanja djece. Pristup u ove početne škole imali su podjednako muška i ženska djeca.

Po pravilu, mektebi su bili prizemne ili spratne građevine, uglavnom sa jednom većom prostorijom. Kao jedan od prvih mekteba na području Sandžaka pominje se Muslihedin Ganijev mekteb u Novom Pazaru, mekteb kojeg je podigao graditelj Altun alem džamije.

Medrese u Sandžaku predstavljale su srednji i viši stepen obrazovanja. Od 18. vijeka u medresama na području Osmanskog carstva, pored preovlađajućih vjerskih predmeta, izučavale su se i svjetovne nauke.

Nastava se odvijala u grupama odnosno halkama, a uglavnom se učila arapska gramatika, vjeronauka i logika. Nastava je održavana u učionicama, a pored njih su bile sobe za učenike i biblioteka.

Na području Sandžaka, u Novom Pazaru ima najviše medresa, mada ih ima u drugim gradovima Sandžaka.

U Novom Pazaru imaju dvije muške medrese Gazi Isa-beg medresa i Sinan begova medresa, kao i jedna ženska medresa. U Prijepolju ima ženska medresa Bakije hanume i u Tutinu jedna ženska medresa.

Tekija je obredna zgrada u kojima se okupljaju, borave i vrše vjerske obrede derviši tj. sufije. Na ovom prostoru pojavljuju se u 15. vijeku i građene su na samom ulazu u grad. U svom

sastavu tekije su imale prostoriju za zajedničke derviške obrede, stan čuvara ili glavnog derviša – šejha, prostoriju za putnike namjernike itd. Prva tekija u Novom Pazaru evidentirana je 1489. godine.

Derviški redovi – tarikati su se u islamskom svijetu pojavili početkom trećeg vijeka muslimanske ere. Riječ tarikat označava škole. Danas u Novom Pazaru ima nekoliko tekija.

Tradicionalna narodna nošnja, kao odraz specifičnih etničkih, vjerskih, kulturnih i drugih vrijednosti bošnjačkog nacionalnog bića, predstavlja dragocjeno narodno blago i dio sveukupne kulturne baštine sandžačkih Bošnjaka.

Kao i u drugim oblastima života, i u kulturi odijevanja i tradicionalne nošnje sandžačkih Bošnjaka presudan uticaj tokom dugog historijskog perioda imala je tursko-orijentalna kultura. Nošnja iz tog perioda spajala je u sebi vrhunsku eleganciju i gospodstvo, s jedne i maštovitost, bogatstvo materijala, bije i ukrasa, s druge strane.

Tradicionalnu mušku bošnjačku nošnju činile su: čakšire, anterija, ferman ili džamadan, libada, ćurak, pojas a na glavi fes, ćulah ili čalma.

Tradicionalnu žensku nošnju činili su: čaršaf, peča, feredža, dimije, tumajlije, etek, jelek, miltan, misiraba, košulja itd.

Slika 3: Narodna nošnja novopazarskog kraja¹⁶

Nacionalna kuhinja sandžačkih Bošnjaka dijeli se na dvije vrste: svakodnevna i prigodna. U svakodnevnoj ishrani u najvećoj mjeri koriste se: hljeb, pite, mantije meso, ćevapi, pršuta i sudžuk, mlijeko i mliječni proizvodi, te osvežavajući napitci (kahva, čaj i sok).

Prigodna kuhinja zavisila je od svrhe i povoda priređivanja ručka ili večere i ona je imala svojih podvrsta. Među jelima koja se najviše praktikuju kod pripreme tradicionalnog bajramskog ručka izdvajaju se čorba, jahnija, ćuftad, sarme, pita, đuveč, sutlijas, baklava, dudovi i druge.

6. SEVDALNIKA I SANDŽAČKA SEVDALINKA

Sevdalinka je pjesma koja na upečatljiv način izražava osjećanje ljubavne radosti, snovite čežnje ili treperavog iščekivanja susreta s voljenim bićem, ali i ponor beznađa i ljubavnog očajanja, te osjećaje bezizlaza, uslijed neostvarene ili neuzvraćene ljubavi, vjerolomstva i iznevjerenog očekivanja. Pjesme sevdalinke nastajale su u narodu, prenoseći se s koljena na koljeno. Odlikuje ih lagani, spori ili umjereni tempo i razvijena melodija s mnogo melizama (ukrasa) što kod slušaoca daje melanholičan osjećaj.

Ako se radi o mitu, čovjek će se pojaviti sam i često bezimen- samo je čovjek- tako će nastati mitska predaja i legenda, dok u bajci, kao njihovom proizvodu, on će postati djelo koje sam treba učiniti, odnosno funkcija- car, kralj, princ, sluga, maćeha....; u noveli, opet, ime će sasvim izostati, prepoznat ćemo da su sudionici muž i žena, agina kći i princ i tako dalje; u epskoj pjesmi i šaljivoj priči pojaviti će se imena koja je kolektiv prepoznao kao „svoje“: Alija Đerzelezi, Mustaj-beg Lički, Tale Ličanin i Nasrudin Hodža.

¹⁶[28](https://www.google.com/imgres?imgurl=http://1301.nccdn.net/4_4/000/000/1c2/ad0/2860_1274710264_233_2860.jpg&imgrefurl=http://narodnenosnje.net/Shared/Html/gi_popup.html?tn_width%3D150%26tn_height%3D150%26printing_enabled%3D0%26trans_type%3Dnone%26trans_delay%3D5%26keep_org%3D0%26as_opt%3Ddisabled%26has_prot%3D0%26temp_image_script%3Dmake_temp_image.img%26gallery%3D2Tqiz0meq0mZ4eq0mT2ghT2eq0mHkFX4O%26popup_width%3D994%26popup_height%3D768%26bg_color%3Drgb(153%252C%252032%252C%252023)%26encoding%3Dwindows-1250%26curr_idx%3D0&tbnid=nqR4LeXi3F_eNM&vet=1&docid=sRsVWixBF0aeRM&w=481&h=718&hl=bs-BA&source=sh/x/im, pristupljeno 30.04.2021</p></div><div data-bbox=)

Bošnjačka usmena književnost u pobrojanim žanrovima ni po čemu ne odudara od opisanog, jedna ozbiljna razlika sasvim jasno je prepoznatljiva u odnosu sevdalinke i balade prema imenima. Sevdalinka je, u skladu sa svojim interesovanjima, zapamtila imena lokalnih ljepotica i znamenitih momaka, koji su nekim svojim gestom ili osobinom privukli pažnju lirskog pjevača. Na isti je način i balada izgradila svoju priču oko nečije nesreće, zapamtivši pritom i osobu i događaj i okolnosti u kojima se on zbilo.

S tim u vezi, sevdalinka je zapamtila lokalna obilježja:

- ime junaka/junakinje
- prezime junaka / junakinje
- imena i prezimena drugih sudionika ljubavne zgrade
- ime jednog ili više lokaliteta na kojima se odvija radnja
 - grad, mahala/ naselje, sokak
 - rijeka, potok
 - planina, brdo i slično
- imena javnih građevina (džamije, mostovi, česme)

Uz to, zapamtila je i kulturološke posebnosti:

- nazive djelova kuće
- nazive zanata
- nazive odjevnih predmeta i nakita, te nazive materijala od kojih se izgrađuju
- vojne i civilne titule
- arhaične nazive za biljke, hranu i životinje itd.¹⁷

Dosadašnjim su istraživačima najveću pažnju privukla lokalna obilježja u vidu imena sudionika ljubavnih zgoda i njihove potvrđenosti kroz relevantne historijske izvore. Prvi obimniji rad objavit će Alija Bejtić 1953. godine pod naslovom *Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama*, kojeg će u ovom načinu čitanja naslijediti Munib Maglajić, a što će posebno pokazati

¹⁷ Šemsović Sead, *Usmena poezija Bošnjaka*, Novi Pazar 2020. godine, str. 41

radom *Odnos pjesme i zbilje u sevdalinci* iz 1974. godine kao i komentarima uz pjesme u knjizi *101 sevdalinka* iz 1977. i 2010. godine.

Budući da sevdalinka recipijentu prezentira složena emotivna stanja čežnje, ljubavne boli i ljubavi na granici s beznađem, poetska uobličjenja monološkog tipa nemaju za potrebu bilo kakve vrste kulturnog zapamćenja, jer je sva pažnja usmjerena na ispovjedni karakter pjesme.

Posebna nota sevdalinke, koju nemaju druge lirske ljubavne pjesme u okviru južnoslavenskih usmenih književnosti, jeste upravo njezin odnos prema zbilji pjesnika. Kreirajući novu zbilju – zbilju pjesme - sevdalinski pjesnik za svoj pouzdan oslonac uzima vjerodostojne i uvjerljive priče. Sama potreba pamćenja u sevdalinci svo korijen zasigurno dijeli s usmenom predajom.

Sevdalinka se ni na kojem drugom prostoru i nije mogla pojaviti, već samo onamo gdje neprestano pamti, ponavlja i promišlja; tamo gdje se zemlja voli-tako što je umrla u „zemlji svojoj plemenitoj“ ili tako što je soko „soko od Bosne ponosne“. Sve ove dimenzije kulturnih posebnosti Bosne i Hercegovine vrlo lahko možemo pratiti nitima kojima su one neraskidivo uvezane bez obzira na koji period se djelo odnosi i kojem poetičkom obrascu pripada.

Bošnjačka usmena lirika zapamtila je predsevdalinske oblike, koje druge južnoslavenske kulture ne poznaju, isto kao što je zapamtila i rodoljubivo-patriotsku pjesmu s temom snažne čežnje za rodim krajem. Pjesme koje ne svrstavamo među sevdalinke, ali njima svakako naziremo senzibilitet koji se tek počinje ugrađivati u zatečeni starobosanski lirski tekst, jeste primjer:

*Vila jaše konja Osmanova,
vila jaše, Osman za njom pješe.
„Sjaši, vilo, da se odmorimo!“
„Ja se nisam mlada umorila,
valja meni bio grad graditi,
brez aršina i bez teberšina*

*brez kamena i brez ćeremita!*¹⁸

S toga su pjesme ovoga poetičkog usmjerenja, kojih je mnogo više nego smo ovdje u prilici navesti, pokazatelji stanovitog razvojnog slijeda sevdalinke kao najreprezentativnijeg usmeno književnog lirskog izraza na bosanskom jeziku.

Jasna pravila ponašanja u kojima zaljubljeni nema priliku biti s onom koju voli kad želi i koliko želi, nužno su dodatno poticala unutarnje izgaranje za ljubljenim.¹⁹

Ašikovanje – pored zapamćenja imena i prezimena istaknutih pojedinaca – muških i ženskih – imena naselja, mahala i rijeka, sevdalinka je zapamtila i uzrok svoga nastanka ašikovanje.

Samo u onim mjestima i samo u onim zajednicama u kojima je ova vrsta ljubavnog razgovora bila razvijena, pojavljuje se sevdalinka. Ašikovanje je moglo proizvesti sevdahlijski sentiment.

*Ašikuje Adem aga
bijela dana ne ostavlja
hladne noći ne preskoči*

*Pitala ga stara majka
jel' ti čemu ta djevojka
jel' ti čemu i po čemu*

*Iz oka joj sunce grije
u obrazu krvca bije
jest' mi čemu i svačemu
jest' mi čemu stara majko*

¹⁸ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str. 54

¹⁹ Šemsović Sead, *Usmena poezija Bošnjaka*, Novi Pazar 2020. godine, str. 50

7. SANDŽAČKA SEVDALINKA

Savremeno muzičko stvaralaštvo sandžačkih Bošnjaka nastalo je na temeljima narodne pjevačke tradicije, koja je svoje izvorište našla u svakodnevnom životu običnog čovjeka, pretočenom muzičkim izrazom u liskim narodnim pjesmama.

Nastanak sandžačke narodne lirske pjesme se vremenski poklapa sa periodom osmanske uprave i trajeće sve do polovine 20 vijeka. Prva istraživanja posvećena ovoj vrsti kulturnog stvaralaštva biće izvršena u drugoj polovini 19 vijeka, a ozbiljnije ovom problematikom bavit će se, polovinom 20. vijeka, američki naučnici i istraživači Milman Peri i Albert Bates Lord.²⁰

Sandžačka sevdalinka je nastala u većim i manjim gradskim četvrtima, nakon propasti Bosanskog kraljevstva i pada sredjovijekovne Bosne. Ime je dobila po turskoj riječi „sevda“, što znači ljubav. Osmanlije su riječ „sevda“ preuzeli od Arapa, a na našim prostorima je „sevda“ dobila „h“ i nastao je sevdah.

Kada su u pitanju tekstovi sevdalinki, oni su puni orijentalizma, koji su od doba Osmanskog Carstva prisutni u našem književnom jeziku. Zasigurno možemo reći da je sevdalinka jedna od najpoznatijih pjesničkih formi kada su u pitanju Bošnjaci u Sandžaku. “Sevdalinka, egzistira i danas, u posve izmenjenim uslovima, posebno kada se ima u vidu ekspanzija sredstava za masovnu komunikaciju, razvoj interneta i elektronskih medija.”²¹

Sevdalinka se u izvornom obliku pjevala u saz, tradicionalni žičani instrument, ili bez instrumentalne pratnje.

²⁰ Publikacija „Bošnjački identitet“, Tutin 2012, str: 151

²¹ Zukorlić Mensur, *Oblici orijentalne kulture na prostoru Sandžaka*, Novi Pazar, 2018, str: 129

Slika 4: Instrument „SAZ“²²

Važno je napomenuti da od ostalih muzičkih formi kao posebne vrste izdvajaju se ilahije i kaside.

Ilahije su posebne vjerske pjesme koje svojim sadržajem prvenstveno veličaju moć Allaha dž.š. i ljubav prema Njemu.

Kaside, svojim sadržajem prvenstveno veličaju i pokazuju ljubav prema Božijem poslaniku Muhamedu a.s. i drugima.

U Sandžaku, postoji nekoliko horova koji izvode sevdalinke, ilahije i kaside. Među tim horovima pomenut ću Hor Isa-beg, Hor Đulistan i Hor Stambol, svi iz Novog Pazara, koji iz sebe imaju više stotina odrađenih uspješnih koncerata širom Sandžaka, bivše Jugoslavije i Evrope.

²²<https://www.google.com/imgres?imgurl=https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/c/ce/Baglama.jpg/170px-Baglama.jpg&imgrefurl=https://de.wikipedia.org/wiki/Saz&tbnid=SEL0ZGpcUmOFGM&vet=1&docid=jL3htXEkSKtVhM&w=170&h=227&hl=bs-BA&source=sh/x/im>, pristupljeno 02.05.2021.

Najistaknutiji pjesnici ilahija bili su: Muhamed Hevaji Uskufi, iz prve polovine 17. vijeka, i Abdul-veham Ilhamija, s kraja 18. vijeka.

Kao specifične muzičko-zabavne forme u Sandžaku razvile su se i mnogobrojne narodne igre.

Sevdalinka je narodna pjesma koja nastaje u 16. stoljeću i doživljava punu ekspanziju do odlaska osmanske države s naših prostora.

Sevdalinka je bošnjačka narodna pjesma koja nastaje u bošnjačkim gradskim sredinama i obrađuje teme mladačke i neispunjene ljubavi, ljubavne boli. Ova vrsta narodnih pjesama je jedna od specifičnih karakteristika bošnjačkog naroda i predstavlja neodvojivi dio našeg nacionalnog i kulturnog identiteta.

Sevdalinke su se puna četiri vijeka prenosile što usmenim što pisanim putem da bi bile popularizovane tek tokom dvadesetog stoljeća uz brzo širenje narodne i popularne muzike. Iako su sevdalinke tokom posljednjih sto godina prepjevane na stotine načina i od stotine različitih izvođača, izvorna sevdalinka i dalje ostaje posebnost bošnjačkog naroda i uz sve napore različitih struktura da tu vrstu pjesme prisvoje.

Sandžačka sevdalinka je jako slična bosanskoj sevdalinki i također se razvija u bošnjačkim gradskim sredinama u Sandžaku za vrijeme osmanske vladavine. Danas je sandžačka sevdalinka očuvana kroz običaje bošnjačkog naroda i to prije svega kroz proslave.

Posljednjih godina, sevdalinka doživljava svojevrsan procvat zbog pojave velikog broja muzičkih sastava u Bosni i Hercegovini i Sandžaku koji obrađuju sevdalinku na moderne načine, i to kroz savremenu muziku. Sama činjenica da sada imamo sevdalinku koja uključuje i jazz i obrade s klasičnom muzikom govori nam o tome koliko je ova vrsta pjesme bitna za naš identitet i za našu kulturu.

Ovdje ćemo navesti nekoliko poznatih sandžačkih pjevača sevdalinke: Rizo Hamidović, Ringo Hamidović, Rizo Džanković, Redžep Rečko Međedović, Rustem Ljuca Muratović, Omer Talović i dr.

*Zaplakala šećer Djula
Osman-paše vjerna ljuba*

*moj Osmane, gdje si bio
gdje si vojsku izgubio*

*Evo mene, Djulo mlada
pokraj plevna starog grada
što mi care vojske dade
sve mi, Djulo, za din pade*

*Ja sam, Djulo, robstva pao
britku sablju otpasao
pa sad nemam nikog svoga
osim Boga jedinoga*

*Djulo mlada, preudaj se
meni nikad ne nadaj se
dušman me je zarobio
sa tobom me rastavio*

Sevdalinka vuče korijene iz perioda osmanske vladavine na prostorima Balkana. Stvorilo ju je bošnjačko stanovništvo. Prvobitno se sevdalinke nisu zapisivale nego su pjevane i pamćene napamet. U sevdalinci su opjevana različita čuvstva: estetska, religiozna, patriotska, socijalna, etička i ljubavna. Valja znati i to da je sevdalinka pjesma koja pjeva o ljubavi, ljubavnoj čežnji, usamljenosti, te kao takva svjedoči o zatvorenosti davno vladajućeg patrijarhalnog sistema vrijednosti.

Sevdalinka se pjeva lahko, bez forsiranja izvođenja melodije, s toplinom i prirodnošću u glasu. Ona ne trpi izvještačenost i nesklad, jer kao takva gubi svoju ljepotu. Sevdalinka ima bogatu harmoniju, spor, umjeren ili brz tempo izvođenja. Najčešće su one koje ostavljaju melanholičan osjećaj kod slušalaca. Ono što su blues i jazz za Afro-amerikance, to je sevdalinka za Bošnjake. Sevdalinka je dokaz bogatstva duha ovog naroda, znak uzvišenog odnosa ovih ljudi prema ljubavi i životu. Možda je baš zato vječna i uvijek mlada.²³

Novi Pazar je u različitim razdobljima prošlosti bio sastavnim dijelom najprije Skopskog krajišta (1392-1462), a potom Bosne (1463-1877), gdje je bio središte Novopazarskog sandžaka (1790-1817), pa u sastavu Bosanskog sandžaka (1817-1850), pa sjedište Novopazarskog kajmekamluk (1850-1865), centrom Novopazarskog sandžaka (1865-1877), a od 1877. do 1912.

²³ Publikacija, Festival sandžačke sevdalinke „FESS 2005-2020“, Novi Pazar 2020, str. 42

godine u sastavu Kosova. Sama teritorija Novopazarskog sandžaka i kajmekamluk u ovim se razdobljima mijenjala te je u jednom trenutku zauzimala Višegrad na krajnjem sjevero-zapadu i Mitrovicu na krajnjem jugo-istoku.

Unutar korpusa bošnjačke usmene lirike najprije možemo prepoznati one pjesme u kojima se pojavljuje popis sandžačkih gradova, pri čemu će povod njihova nabranjanja nužno biti povezan s ljubavnim zgodama sevdalinke:

*Kona je konu pitala:
“Kol'ko si vjera m'jenjala,
kolko mom'ka varala?”
-Devet sam vjera m'jenjala,
Devet momaka varala!
Prvo mi momče Stambolče,
stambolski kalem pisaše;
drugo mi momče Pazarče
pazarski bata jebaše;
treće mi momče Pr'jepoljče,
pr'jepoljski vino pijaše;
četvrto momče Akovče,
akovski govor zboraše,
peto mi momče Pribojče,
mestve kaloše nosaše..²⁴*

Pjesma je, uz Stambola kao intelektualno središte. Carstva iz kojeg dolazi Stambolče koje „stambolski kalem pisaše“, zapamtila i sandžačke gradove, Novi Pazar, Prijepolje, Akovo (Bijelo Polje) te Priboj, što nam potvrđuje ideju o jednom kulturnom prostoru. Momci koje kona spominje svojoj drugarici ostali su upamćeni po nekoj osobenosti: pazarsko jahanje hata, prijepoljsko pijenje vina, akovski govor, te mestve u Priboju.

Sam kulturni ambijent u kom nastaje ova pjesma sasvim je jasno raspoznavao kakvoću opisanih poslova, dok je za današnjeg recipijenta u ovim posebnostima momaka prisutno tek djevojačko divljenje bez posebnog razaznavanja o kakvim se osobenostima radi.

²⁴ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str.330

Ono što jasno možemo dešifrirati jeste činjenica da su zapamćene kulturne posebnosti bile društveno ustanovljena vrijednost.

Sličan katalog sandžačkih gradova nalazimo i u pjesmi *Ne čudi se*, s tom razlikom što ćemo već u nabrajanju prepoznavati osobine samih gradova:

*Ne čudim se Šipa u planini,
ni Rožaju što je pod planinom,
ni Akovu što je u tjeskobi,
ni Pazaru što je na jordamu,
ni Sjenici što je u ravnici,

Ibar vodi što se često muti,
no mom dragom što se na me ljuti!

Ako sam mu šećer-šerbet dala,
mijesam ga pod prozore zvala;
ako sam ga pod prozore zvala,
nijesam mu vezen jagluk dala;
ako sam mu vezen jagluk dala,
to je samo da ga glava boli,
putujući, na mene misleći,
dan i noć se meni nadajući!²⁵*

Sandžačka mjesta koja će ipak dominirati prostorom sevdalinke jesu Pljevlja, Plav i Gusinje, za šta razlog možemo prepoznati u većoj brzini sa centrima razvoja sevdalinke, kakve su Sarajevo i Mostar, s jedne, te samim sklonostima stanovništva kojim je blizak sevdalinski senzabilitet, s druge strane. Zapravo, Sjenicu, Novi Pazar i Bijelo Polje prepoznajemo kao prostore epskog svijeta, dok su Pljevlja, Plav i Gusinje dominantno lirski.

Paleta uradak kretat će se od sasvim jednostavnih sevdalinskih monoloških iskaza, kakav je ovaj:

²⁵ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str. 256

*Humo moja, ta ljepota tvoja,
ljepota ti carev grad valjaše,
a visina Plava i Gusinja,
b'jelo lice-skadarske čaršije,
trepavice-šeher Đakovice!*²⁶

Pa do pjesama koje su pored lokaliteta zapamtile i neku važnu historijsku ličnost:

*Knjiga pišu gusinjske djevojke,
pa ju šalju paši Ali-paši:
"Aman, pašo, aman, Ali-pašo,
pušćaj nama momčad Gusinjama
i Plavljane, sivi sokolove,
ostadosmo mlade neudate.
Isprošene, a nedovedene,
dovedene, a nepoljubljene.
Upubljaš medne gurabije,
izagnjaše kape rašmajlije,
na đamove pubolj popanuo,
iz sokaka trava izniknula,
bez momaka i bez djevojaka!"*

Pjesma je zapamtila težak period života Bošnjaka na ovom prostoru. Ali-paša Šabanagić ili u narodu poznatiji kao Ali-paša Gusinjski, rođen je 1889. godine. Bio je poznata ličnost druge polovine 19. vijeka i strateg, koji je u tri važne bitke porazio vojsku Crne Gore: Polimska bitka, Bitka na Nikšiću i Murinska bitka.

Najbolje zapamćen sandžački lokalitet zasigurno je Moćevac, naselje u Pljevljima. Među brojnim uobličjenjima posebno se izdvaja sevdalinka o Ćirkovića Magdi:

Moćevčiću, mali Carigrade,

²⁶ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str. 231

*dok bijašendobar li bijaše!
Kroz tebe se proći na mogaše,
od čošaka i od đevojaka:
od ljepote Ćirkovića Magde,
ja je gledah,a majka je ne da!
"Podaj, majko otići ću sama,
ostaviću otvorena vrata,
i avlijska obadva kanata;
imam brata, zatvoriću vrata,
imam seju,utjetišiće majku!"²⁷*

U sevdalinskom rasporedu silnica: momak i djevojka osjećaju ljubavno privlačenje, a njena majka ih razdvaja, djevojka odgovara da je spriječiti niko ne može jer ima pomagača koji će joj pomoći da pobjegne: brat i sestra.

Pored ovako bogate slike Moćevca, ovo će se mjesto u narednom primjeru biti prikazano kao „referentna tačka" ugodnosti:

*Nema hlada bez Moćevca grada!
Eno jada u Džematu gradu
đe boluje mlado neženjeno
oblaze ga svi redom jarani,
a najposlije lijepa đevojka,
donosi mu gospodske ponude:
šećer s mora,smokve iz Mostara,
limunova iz Novog Pazara!"²⁸*

Slika hlada je orijentalno-islamskoj tradiciji ima posebno mjesto i uvijek nosi značenje utočišta, a najčešće će se pojavljivati u predajama o Sudnjem danu i hladu Arša. Nakon slike da „nema hlada bez Moćevca grada“, kojom započinje pjesma, uslijedit će kontrast s kojim će pjesnik poredi miran i blagoslovljen prostor Moćevca: „eno jada u Džematu gradu“. U spoju

²⁷ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str. 251

²⁸ Maglajlić Munib, *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo 2006, str. 292

dijametralno različitih „hlad-jad“, ogledat će se brojne orijentalno-islamske slike sakralne provenijencije.

Uobličena kao ljubavno nagovaranje, koje poprima oblik flerta, pjesma sadrži i primjetnu dozu ženske srditosti. Na njegovu konstataciju da u Moćevcu više nema djevojaka za njega, jer „što j' ostalo za me ne pristalo!“ , djevojaka vidno rasrđena odgovara da nema ni momaka, jer što je valjalo otišlo je u vojnike, a što je ostalo, za njih ne pristaje.

Prisustvo sandžačkih gradova u sevdalinci raznoliku je uobičajeno, od pamćenja geografskih posebnosti, preko kulturnih osobenosti, historijskih nepovoljnosti pa do sjetnog prisjećanja sretnijih vremena i ljubavnih zgoda, što ovaj kraj, kao rubni dio bosanskog i bošnjačkog kulturnog prostora u mnogome čini posebnim.

7.1. Hamdija Šahinpašić

Kada govorimo o sandžačkoj sevdalinci neizostavno je pomenuti legendarnog Hamdiju Šahinpašića. „Hamdija Šahinpašić rođen je na području nekadašnjeg novopazarskog Sandžaka, tačnije u Pljevljima 1916. godine.”²⁹ U svojim sevdalinkama obrađivao je razne teme, a njegove pjesme bile su pune čežnje, tuge i ljubavi. Ono što Šahinpašića izdvaja od ostalih pjevača jeste činjenica da je znao više od stotinu pjesama, ne samo na bosanskom jeziku, veliki uticaj Osmanskog Carstva bio je vidljiv i u njegovom repertoaru, pa je shodno tome znao pjesme i na turskom jeziku. Njegov repertoar sačinjavaju pretežno lirske i nešto duže pjesme koje se uobičajeno imenuju kao balade i romanse.³⁰ Baš kao i većina muslimanskih porodica, tako i porodica Šahinpašić biva primorana da se iseli iz tadašnje Bosne i Hercegovine nakon Austro-Ugarske okupacije i nastani se u Sandžaku. Stoga je evidentno da su Šahinpašićevi korijeni upravo u Bosni i Hercegovini. Naki su za njega rekli, kada slušate Hamdiju, isto je kao kad slušate mujezina sevdalinke. Mnogi kasnije veliki pjevači su učili upravo uz Hamdiju Šahinpašića. Baš kao i većina velikih zvijezda, tako je i Šahinpašić svoj ogroman talenat za muziku naslijedio od svojih roditelja, u prvom redu majke koja je bila izuzetno muzikalna, ali svoje znanje nije mogla prenositi dalje s obzirom da nije imala žensku djecu. Ono što je značajno

²⁹ <https://expresstabloid.ba/izdvojeno/365043/zvijezde-iz-sehare-hamdija-sahinpasic-slijepi-covjek-koji-je-pjevao-0-bosni-i-sandzaku/>, pristupljeno: 25.08.2021.

³⁰ <https://www.biserje.ba/pjevac-i-pripovjedac-hamdija-sahinpasic/>, pristupljeno: 25.08.2021.

istaknuti, a veže se za afirmaciju sandžačke sevdalinke jeste Šahinpašićev odlazak u Srpsku akademiju nauka i umetnosti u Beogradu. Tom prilikom upoznao je Miodraga A. Vasiljevića i nekoliko dana mu pjevao preko tri stotine pjesama, tako je nastala zbirka od tri stotine pjesama koja je objavljena u Moskvi 1967. godine, čiji bosanski naslov Jugoslovenske narodne pesme iz Sandžaka.³¹ Nažalost ova knjiga na našim prostorima nije štampana, a u Rusiji je sačuvana jako loša kopija. Šahinpašić je cijeli svoj život skupljao izvorne lirске pjesme, poznate kao sevdalinke, a ono što ga je činilo posebnim jeste da je te iste interpretirao na sebi svojstven način. Ono što je neizostavno pomenuti kada je u pitanju Hamdija Šahinpašić, jeste da je pored pomenutih lirskih pjesama pisao i prozu od kojih je najpoznatija priča o Nasrudinu- hodži. Ovo njegovo prozno djelo nije doživjelo popularnost samo na našim prostorima, već je bilo veoma značajno i u Turskoj, a prenosilo se generacijama. “Njegove pjesme koje je donio su važile za najkompletnije i najčistije sevdalinke. Ispjevao pjesme „Dockan dođo iz Morića hana“, „Sjalo bi sjalo, jarko sunašće“, „Kolo igra na sred Sarajeva“. Pjesme koje je on prikupio su iz vremena značajnih događaja u društvu, raznih slučajeva, svega onoga što je historija. A sve pretočeno u sliku onog vremena. Tvorevina generacija iz davnina za buduće generacije.”³²

7.2. Avdo Međedović

Avdo Međedović rođen je u malom selu blizu Bijelog Polja u Crnoj Gori. Smatra se jednim od najznačajnijih bošnjačkih pjesnika. Živio je veoma siromašno, pa zbog toga nije išao u školu, a za vrijeme osmanske vladavine služio je u njihovoj vojsci. Iz rata je izašao ranjen, sa povrijeđenom rukom. Ljudi u njegovom rodnom selu su voljeli slušati njegove pjesme. Ono što ga je izdvajalo od ostalih interpretatora jeste dužina njegovih pjesama. Postao je prepoznatljiv od svojoj pjesmi pod nazivom “Ženidba Smailagić Meha” koja je duga baš kao Ilijada i Odiseja. Od instrumenata svirao je gusle i talenat je naslijedio od svog oca koji ga je i učio da svira, a vremenom je postao najbolji guslar i narodni pjevač u mjestu u kojem je živio.

Postavlja se pitanje zašto je Avdo Međedović nazvan Balkanskim Homerom? Ono što povezuje Homera i Avdu jeste činjenica da njihova besmrtnost nije bila njihov izbor. “U oba su primjera ulogu u sveukupnoj heteroglosiji odigrali određeni autoritativni glasovi, koji su također pomogli

³¹ <https://www.biserje.ba/pjevac-i-pripovjedac-hamdija-sahinpasic/>, pristupljeno: 25.08.2021.

³² <https://expresstabloid.ba/izdvojeno/365043/zvijezde-iz-sehare-hamdija-sahinpasic-slijepi-covjek-koji-je-pjevao-osebosi-i-sandzaku/>, pristupljeno: 25.08.2021.

utvrditi junački status ovih pjesnika..”³³ Obojica su se oslanjali na vanjske sile koje utiču na epski svijet. On je nazvan Balkanskim Homerom zbog toga što je pomogao pri rješavanju tzv. “homerskog pitanja”. Zbog svojih vanvremenskih vještina i isticanja po dužini pjevanja i posebnosti pripovjedanja doživljavao kao Homer. “Ako Avdo Međedović slovi kao jugoslavenski Homer, pjesnik kojeg su "junakom" barem dijelom učinili skupljači koji su ga "otkrili" i zapisali, onda vrijedi obrnuto za one nebrojene nepriznate pjevače unutar te tradicije koje skupljači nisu zapisali ili koje su zapisali, ali ih nisu heroizirali, bez obzira na to jesu li njihove sposobnosti pjevanja i pričanja priča opravdavale takvo priznanje.”³⁴ Proučavanjem Avdine epike došlo je do otkrivanja nove književnosti, a tom promjenom došlo je do poređenja sa najvećim pjesnikom svih vremena. Veliki broj istraživača koji su se bavili tematikom Homera pisali su upravo o Međedoviću. Dakle, radi se o velikom broju teoretičara, književnika, historičara, muzikologa i slično.

8. ANALIZA INTERVJUA SA OMEROM TALOVIĆEM

Intervju s Omerom Talovićem sastojao se od 10 pitanja, a rađen je uživo u Priboju 14.08.2021. godine. S obzirom na to da je Talović jedan od najpoznatijih sandžačkih izvođača sevdalinke neizostavno je bilo u završni rad dodati upravo njegove odgovore na postavljena pitanja koja se veže za tematiku završnog rada. Što se tiče same forme pitanja, to su bila pitanja otvorenog tipa. Prva pitanja odnosila su se na njegov privatni život, gdje je rođen, i kako je teklo njegovo djetinjstvo i školovanje. Iz tih pitanja mogli smo zaključiti da je Omer itekako bio privržen svojoj porodici, naročito najstarijem bratu kojem je i posvetio pjesmu „Crvene cipele dvije“ kada se vratio iz vojske i poklonio mu upravo dvije crvene cipele koje su mu duboko ostale urezane u sjećanje. Ono što je bitno istaći jeste činjenica da je on svoj muzički talenat naslijedio od majke, pa su čak i njegove sestre i braća bili veoma skloni muzici. Nakon toga fokus je bio na sevdalinci i njegovim početcima. Ono što je posebno interesantno jeste njegovo ushićenje kada je prvi put od sestre dobio harmoniku na kojoj je učio svirati. Još od osnovne škole isticao se po svojoj muzikalnosti, pa je postao i član školskog hora, a po završetku srednje škole postao je član

³³ McMurray Peter, *Istinski južnoslavenski Homer: Heroizacija pjesnika u Bošnjačkoj epskoj tradiciji*, 2006, str 128

³⁴ McMurray Peter, *Istinski južnoslavenski Homer: Heroizacija pjesnika u Bošnjačkoj epskoj tradiciji*, 2006, str 130

FAP-a. Kada je u pitanju izvođenje sevdalinke u ovom ansamblu, Omer je istakao: „Sevdalinka je bila veoma zastupljena u našim programima, za koju sam se već na početku sviranja u KUD-u FAP-a čvrsto vezao počevši da prikupljam muzičku građu“.³⁵ Uporedo je radio i na svom muzičkom opismenjavanju. Pored informacija o muzičkom usponu, Omer je odgovorio i na pitanje o svojoj knjizi u kojoj se nalaze tekstovi pjesama zajedno sa notnim zapisima. On je za svoju knjigu rekao: „Na svakoj otvorenoj stranici, na lijevoj strani će se naći na početku (vrhu) intermeco (uvod, forschpic ili qpertura) koji sam ja muzički uobličio vodeći računa da manirski ne urušim osnovni melodijski zapis same pjesme koja se zapisana ispod intermecca tako izvodi u Sandžaku. Notni zapisi pjesama su rađeni ili prema zapisima prof: Miodraga A. Vasiljevića ,a po pjevanju moje majke, braće i sestara.“³⁶ Smatra da je knjiga veoma zanimljiva i drugačija od ostalih. Neminovno je bilo ovakvog stručnjaka pitati o razlikama između bosanske i sandžačke sevdalinke. Zasigurno je da ove dvije vrste sevdalinka imaju zajednički korijen s obzirom na historijske okolnosti u kojima su nastajale. Istakao je tri elementa koja ih razlikuju, i to: muzička metrika s čestom pojavom asimetrične strukture takta uslovljene strukturom stiha ili uticajem stranih upliva, muzičke pauze u sred takta što slušaoca stavlja u dilemu da li je to zbog izvođačevog pogrešno uzetog daha na nemjestu ili je to u akcentanoj funkciji melodije i završni kadenci, rani tonovi sa kadencijalnom floskulom b1, c2, f1, g1, g1 koja se rijetko ili nikada u ovom obliku ne javlja u bosansko-hercegovačkoj sevdalinci. Budući da je završni rad posvećen upravo sandžačkoj sevdalinci, pitali smo Omera šta ona za njega predstavlja. Rekao je da Sandžak ima svoj specijalni stil koji vremenom pretvara sve što tamo dospije. Na samom kraju postavljeno je pitanje o tome da li se sam Omer oprobao u pisanju sevdalinki, on je odgovorio da jeste, ali da nije siguran da li je ono što je napisao može zadovoljiti kriterij sevdalinke. Po odgovorima koje smo dobili radeći ovaj intervju možemo reći da je muzika, a kasnije i sevdalinka bila prisutna u Omerovom životu od ranog djetinjstva i zapravo predstavlja njegov način života. Njegovo učešće u sačuvanju sevdalinke prošlo je kroz mnogo faza, od svirača, do pjevača i na kraju do pisca. Njegova knjiga je itekako značajna za sevdalinku i njen opstanak na ovim prostorima. Ono što je bitno na kraju reći jeste činjenica da se Omer Talović cijeli svoj život vodi idejom da je sevdalinku neophodno sačuvati od zaborava, a to radi tako što svo svoje bogato znanje prenosi na mlađe generacije na kojima svijet ostaje.

³⁵ Prilog 1

³⁶ Prilog 1

9. ZAKLJUČAK

Sevdalinka je bošnjačka narodna pjesma koja nastaje u bošnjačkim gradskim sredinama i obrađuje teme mladalačke i neispunjene ljubavi, ljubavne boli. Da bismo potvrdili ili opovrgnuli postavljene hipoteze s početka završnog rada, sproveli samo intervju s Omerom Talovićem i napravili opširnu analizu sadržaja koja nam je bila itekako značajna i korisna. Generalna hipoteza glasi: “Sandžačka sevdalinka nije masovnije zastupljena u kulturno- umjetničkom ispoljavanju bošnjačkog stanovnika na području Sandžaka i egzistira zahvaljujući entuzijazmu pojedinaca.“ Kroz analizu sadržaja i razgovor s Omerom Talovićem, došli smo do zaključka da sevdalinka opstaje upravo zahvaljujući pojedincima koji je „njeguju“ i nastoje je sačuvati od zaborava. S obzirom na to da težimo ka savremenom, globalnom društvu, sevdalinka se ni na koji način ne uklapa u novu masovnu kulturu, pa mladi veoma često ne obraćaju pažnju na nju. Ono čemu se treba težiti jeste da se sevdalinka uvrsti u UNESCO-ovu listu jer ćemo je da taj način sačuvati. Nažalost, sve što je tradicionalno, u savremenom društvu nije poželjno, a važno je pažnju usmjeriti ka mladima, odnosno objasniti im koliko je značajno sačuvati kulturnu baštinu. Pored generalne hipoteze u završnom radu predstavljene su i tri pomoćne hipoteze, od kojih je prva „Ne postoje dovoljna materijalna ulaganja u tradicionalne oblike kulturnog ispoljavanja Bošnjaka u Sandžaku“. Ova hipoteza se dovodi u direktnu vezu s generalnom hipotezom, pa njeno objašnjenje možemo tražiti upravo tu. Budući da je savremeno društvo itekako društvo koje daje veliki značaj materijalnom, tu sevdalinka negdje ne nalazi svoje mjesto, jer je za nju potreban predah. Ono što je bitno istaći jeste uvrštavanje sevdalinke kao nematerijalno blago ovog prostora. Tim potezom bi sevdalinka bila zaštićena, a to sevdalinka uistinu zaslužuje s obzirom na njeno opstajanje kroz vrijeme usprkos svim društvenim promjenama. Stoga možemo reći da je postavljena hipoteza potvrđena. Sljedeća pomoćna hipoteza glasi: „Ne postoje insituacionalne i posebne veze u razvoju posebnosti nacionalne kulture Bošnjaka Sandžaka ni od strane sadašnjih država u kojima se historiji prostor Sandžaka nalazi (Srbija i Crna Gora), ali i Bosne i Hercegovine kao matice razvoja bošnjačke kulture“. Istrajavajući na temu sevdalinke u Sandžaku, došli smo do zaključka da zaista nema velike razlike između bosanske i sandžačke sevdalinke. Što je najvažnije i jedna i druga govore o ljubavi. Stoga možemo reći da je postavljena hipoteza potvrđena. I posljednja pomoćna hipoteza glasi: „Pitanje ukupnog kulturno historijskog naslijeđa, njegove zaštite i očuvanja nema planski

osmišljeni karakter i potisnuto je u drugi plan u odnosu na pritisak masovne kulture, banalizacije svih vrijednosti i često i namjernog potiranja autentične historije Bošnjaka Sandžaka i njihova veza za maticu Bosnu i Hercegovinu.“ Evidentno je da sevdalinka, kao pjesma egzistira i danas, ali po očitim izmjenjenim uslovima. Ti uslovi naročito se odnose na ekspanziju sredstava za masovnu komunikaciju i razvoj novih tehnologija. Kao što smo već naveli, masovna kultura ušla je veoma brzo na naša vrata, i mi smo joj se silom prilika morali prilagoditi i prihvatiti je. Zasiurno je da svako mora biti u korak s vremenom, novim životnim stilovima i obrascima življenja, ali isto tako ne treba zapostaviti svoju kulturu i tradiciju. Stoga je neophodno raditi na očuvanju i osmišljavanju karaktera kada je u pitanju sevdalinka, iz svega navedenog možemo reći da je postavljena hipoteza potvrđena. Kroz pisanje završnog rada na ovu temu nastojali smo što jasnije i prostije dati precizne informacije o Sandžaku, sandžačkim Bošnjacima i njihovim posebnostima. Na kraju ovaj završni rad ostat će kao izvor za dalje istraživanja ove tematike.

SUMMERY

Sevdalinka is a traditional Bosnian-Herzegovinian folk song that as such has resisted all weather novelties for centuries. Sevdalinka represents the spirit of Bosniaks and the Bosniak people, and has been passed down for generations both in BiH and in Sandzak. Sandžak, as a motherland of Bosniaks, Bosniak culture and a strong stronghold of Bosniak tradition and language, is a kind of space for the continued development of sevdalinka as an original song and music. Sevdalinka penetrated the Bosnian villages, followed the Bosnian peoples wherever they moved, and thus took over the Sandzak area. The cities and neighborhoods in which she sang transmitted their values, their small traditions and their microcosm, which they sang in these songs. In sevdalinkas there is a special entity, something that carries a certain national soul, language, status of family members, culture, clothing, local characteristics, or everything that people have felt for centuries, how they lived and a way of expressing their feelings.

Svedlinka in Sandzak has a special value today. There are more and more festivals of this music, there are more and more new generations interested in this style of singing, and that tells us that sevdalinka lives and will continue to live in Sandzak, as the heart of Bosniaks in this area.

SAŽETAK

Sevdalinka predstavlja jednu tradicionalnu bosansko-hercegovačku narodnu pjesmu koja kao takva već vjekovima odolijeva svim vremenskim novitetima. Sevdalinka predstavlja jedan duh Bošnjaka i bošnjačkog naroda, i prenosi se već generacijama kako na prostoru BiH tako i na prostoru Sandžaka. I Sandžak kao jedna matica Bošnjaka, bošnjačke kulture i jako uporište bošnjačke tradicije i jezika, predstavlja svojevrsan prostor za nastavak razvoja sevdalinke kao jedne izvorne pjesme i muzike. Sevdalinka se prodirala kroz bosanska sjela, pratila bosanske narode ma kuda se oni kretali, te tako zavlada i na sandžačkim prostorima. Gradovi i mahale u kojima se pjevala prenosile su svoje vrijednosti, svoje male tradicije i svoj mikrokosmos koji su opjevali u ovim pjesmama. U sevdalinkama se nalazi neki posebni entitet, nešto što nosi određenu narodnu dušu, nosi jezik, status članova porodice, kulturu, odijevanje, lokalna obilježja, odnosno sve ono što su ljudi stoljećima osjećali, kako su živjeli te jedan način iskazivanja svojih osjećanja.

Sevdalinka u Sandžaku ima posebnu vrijednost danas. Sve je više festivala ove muzike, sve je više zainteresovanih novih generacija za ovakav jedan stil pjevanja, te to nam govori da sevdalinka živi i nastaviće da živi u Sandžaku, kao srcu Bošnjaka ovih prostora.

10. LITERATURA

1. Aličković V. Sulejman, (2008), *Bogumili Sandžaka*, Tutin, Biblioteka Nauka;
2. Balić Smail, (1994), *Kultura Bošnjaka*, R&R, Zagreb;
3. Bejtić Alija, (1953), Prilozi proučavanju naših narodnih pjesama. I dio. Bilten Instituta za proučavanje folklor. Vol. II, Sarajevo;
4. Čano Kadira (2017), Da li je sevdalinka nastala od sandžačke pjesme, Sarajevo; Studentski časopis Modus musicus br. časopisa, nr. str. 13-20;
5. Fijuljanin Muhedin, (2010), *Sandžački Bošnjaci*, Centar za bošnjačke studije, Tutin;
6. Gluhavičanin Senad, (2018), *Historijat pazarskih džamija*, Autor, Novi Pazar;
7. Hadžić Fatih, (2012), *Džamije u Sandžaku*, Autor, Novi Pazar;
8. Hadžić Fatih, (2013), *Elementi materijalne i duhovne kulture Bošnjaka u Sandžaku*, Autor, Rožaje;
9. Hadžijahić Muhamed, (1994), *Od tradicije do identiteta*, Svjetlost, Sarajevo;
10. Ibraković Dželal, (2008), *Bosna, Islam – Bošnjaci*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo;
11. Imamović Mustafa, (2007), *Historija Bošnjaka*, Centar za bošnjačke studije, Novi Pazar;
12. Inaldžik Halil, (1974), *Osmansko carstvo*, Beograd, Utopija;
13. Kahramanyol Mustafa, (2019), *Dnevni život i adeti sandžačkih muslimana*, YTB, Vakuf prijatelja Sandžaka i BiH i BNV, Ankara i Novi Pazar;
14. Kladničanin Fahrudin, (2020), *Peča*, Akademska inicijativa „ Forum 10“, Novi Pazar;
15. Maglajlić Munib, (2006), *Usmena lirika Bošnjaka*, Sarajevo, Preporod;
16. McMurray Peter, (2006), Istinski južnoslavenski Homer: Heroizacija pjesnika u bošnjačkoj epskoj tradiciji, Narodna umjetnost, Zagreb, broj 43/2, str. 115-133;

17. Prkić – Palavra Kristina i Pehlić Izet, *Vrijednosne osobnosti sevdalinke i turbo-folk muzike kao muzičkih izraza*, Autori – Naučni rad, Zenica, Univerzitet u Zenici;
18. Publikacija (2012), *Bošnjački identitet*, Centar za bošnjačke studije, Tutin; ova publikacija vjerovatno ima urednika pa ide prezime, ime (ur.) umjesto publikacija;
19. Šemsović Sead, (2020), *Usmena poezija Bošnjaka*, Zavod za kulturu sandžačkih Bošnjaka u Republici Srbiji, Novi Pazar.
20. Zukorlić Mensur, (2018), *Oblici orijentalne kulture na prostoru Sandžaka*, Biblioteka „Dositej Obradović“, Novi Pazar.

INTERNET STRANICE:

- <http://www.bosnjaci.rs/tekst/214/bosnjaci-historija-tradicija-kultura-.html>, (posjeta 20.04.2021)
- http://www.montenegrina.net/pages/pages1/antropologija/muslimani_bosnjaci_u_cg.htm, (posjeta 21.04.2021)
- <https://mesihat.org/2015/01/19/obicaji-bosnjaka-kod-svadbe-i-akike-u-sandaku-ii-dio/>, (posjeta 22.04.2021)
- <https://mesihat.org/?s=obicaji+bosnjaka+kod+svadbe+i+akike+u+sandzaku+i+dio>, (posjeta 22.04.2021)
- <https://balkans.aljazeera.net teme/2017/10/11/sta-se-krije-iza-sandzacke-mantije>, (posjeta 01.05.2021)
- <https://muzejpljevlja.com/mne/media/uploads/Husein-pasa-3.pdf>, (posjeta 10.05.2021)
- <http://sandzackaknjizevnost.com/wp-content/uploads/2015/08/176.-Mustafa-Memic-Poznati-Bosnjaci-Sandzaka-i-Crne-Gore.pdf>, (posjeta 03.05.2021)
- <https://www.biserje.ba/pjevac-i-pripovjedac-hamdija-sahinpasic/>, (posjeta 20.08.2021)

- <https://expresstabloid.ba/izdvojeno/365043/zvijezde-iz-sehare-hamdija-sahinpasic-slijepi-covjek-koji-je-pjevao-o-bosni-i-sandzaku/>, (posjeta 20.08.2021)

11. POPIS SLIKA I GRAFIKONA

Slika 1: Nacionalni grb	18
Slika 2: Nacionalna zastava sandžačkih Bošnjaka.....	19
Slika 3: Narodna nošnja novopazarskog kraja.....	28
Slika 4: Instrument „SAZ“	33

12. PRILOZI

Prilog 1. Intervju sa Omerom Talovićem

1. Kako je izgledalo Vaše djetinjstvo i kada se javlja ljubav prema sevdalinci?

U porodici Abdusameda i Nure Talović, 31. januara 1947. godine u Pljevljima, kao deveto dijete (u ratnim godinama dvije sestre su umrle od tifusa) ugledao sam ovaj svijet. Roditelje nikada nisam pitao niti su mi se obradovali, ali ja tri brata i tri sestre znam da jesu, jer sam bio njihov mezimac. Ovo kažem jer sam bio dijete koje je rođeno odmah iza II svjetskog rata u doba kada je bio podvig biološki opstati pogotovo u takvoj višečlanoj porodici. Roditeljska ljubav mi nije nikada manjkala, a ni pažnja kao najmlađem djetetu. Moj najstariji brat je imao 19 godina kada sam se rodio. Kako se osjećao tada, a i onda kada je pošao u vojsku, a ja imao 4 godine, najbolje će ilustrirati jedna kratka poema koju sam napisao prije desetak godina i posvetio njemu. Prilog 1. „Crvene cipelice dvije“.

Brat moj:

Lice . fasada kamena.

Glas- stijena mramora.

Srce – bi rek'o k'o od kamena.

A duša?

Samo mi njegovi, znamo – kao od pamuka.

Kažu, kad se rodih,

u duši babi i majci zahatario

a u sebi stid osjetio,

on,

momak sa devetnaest više

od najmlađeg brata,

što se u salandžaku njiše.

*Majka Nura,
između njega i mene na dunjaluk,
još sedmero donese.*

Mašalah !

*Za ruke joj i unuke vodimo.
'po suncu joj, još nas šestero 'hodimo'.*

Ja,

*mali, tek na ovaj svijet doš'o
a Abdusamedov najstariji sin,
u vojsku poš'o.*

*Strmim skokom, s' koferom drvenim, vojničkim,
otišao preko 'bijela svijeta' moj brat
mlad, lijep, jak,
u Sloveniju, čak !*

*U prvom pisnu, roditeljima se javljaše,
na žigu pošte : Kobarid, pisaše.
Babo i majka sinu, uz hair dove,
ponekad bi po koi dinar poslali.*

Skromno,

*koliko su u vremenima kokuznim imali.
Vremena poratna, zloduha,
a njima uz skut nas još šestero,
'od uha do uha'.*

Koliko je – da je, otac se obrukao nije !

*Najstariji sin, časno i pošteno,
odslužio svoje dvije.
Uspravan, k'o brijest iz naše njive,
stiže iz vojeske najstariji brat moj,
u jesen i dane sive.
Svi radosni i srećni.
O svemu ga zapitkujemo.
On,
mirno odgovara i sm'ješući se,
iz neke kutije vadi crvene cipelice dvije,
najmlađem bratu dar,
zaboravio ga nije.
Imao sam četiri, a on dvadeset i tri.
Više nije osjećao stid.
Ponosan je bio na najmlađeg brata,
moj veliki brat,
jači nego najjača hrid !
Od tada, prošlo mnogo ljeta.
Davno poderane cipelice dvije,
moj brat više među živima nije.
Još samo ovo da vam kažem:
Kupio sam skoro najskuplje cipela par.
Pogledajte !
Eno, tamo !*

*Ali, ni blizu njihov sjaj nije,
kao što sjaše crvene cipelice dvije !*

Koliko sam se tada obradovao ovom poklonu toliko sam sada tužan jer brat više nije živ, ali negdje po povratku iz vojske počeo sam pomalo da pjevušim slušajući uglavnom majku kako pjeva, a i braću i sestre, koji su svi odreda bili muzikalni. Srednjoj i mlađoj sestri rođenim 1936. i 1940. muzičko vaspitanje itekako se tada zvalo pjevanje, predavao je legendarni Hamdija Šahinpašić.

Majka je osluškivala kako ja pjevam i gledala kako na harmonici crtanoj na kartonu od „Crvenih cipelica“ imitiram na neutralnom slogu pjesme koje sam slušao od nje i od starijeg braće i sestara. Odlučila je, naravno u saglasju s ocem da mi kupi najmanju harmonik (s dva para basova) i bez registra zamolivši stariju sestru koja je imala već tada kćer udatu u Sarajevu da me obraduje, zamislite moju sreću kada sam na svojim grudima osjetio, iako najjednostavniji instrument koji je temperovan i čiji sam zvuk dotada rijetko slušao uživo, a prvi put sam ga čuo na radiju koji je u to doba bio prava rijetkost. I priznat ću. To ushićenje je bilo veće nego mnogo godina kasnije kada sam nabavio vrhunski profesionalni instrument, harmoniku Guerrini – Superior 2 President.

Naravno, sve se ovo dešavalo prije mog ulaska u osnovnu školu i bez ičijeg stručnog nadzora, iako je već u to doba u Pljevljima počela da radi i niža muzička škola pod okružnim vodstvom dva češka pedagoga: Vacuelinijem i Pelcom. Upravo ova dva pedagoga će me još u II razredu osnovne škole primiti u školski hor. Ovaj hor je u treće, razredu moje škole preuzeo čuveni pedagog Branko Lazarević. Kao učenik trećeg razreda i član školskog hora prvi put dolazim na takmičenje horova osnovnih škola Crne Gore u tadašnji Titograd (Podgoricu).

Hor mi je pomogao da nadogradim moju prirodnu muzikalnost i bolje savladam „kućni program“. Slušajući moju majku kako bolno i čežljivo pjeva sevdalinke koje je učila od svojih roditelja i djedova koji nakon odluka Berlinskog kongresa 1878. godine krenuše iz rodnog mi Prozora na dug i neizvjestan, iseljenički put ka Turskoj. Zaustavili su ga tadašnji Tasudži koja je još bila pod turskom vlašću i iz koje se mogla dobiti iseljenička viza (takozvana Vasika).

2. Koja je prva sevdalinka koja Vam se urezala u sjećanje?

Upravo među tim čežljivim pjesmama našla se i pjesma „Alajbeg, malo gledanje“, koja se kasnije udomaćila u našoj kući. Nju je majka pjevala sa toliko zanosa da sam je ja netremice gledao i slušao kao precizno vaja i cizelira meuzme ove pjesme koja se inače izvodi u sporom „adagio“ tempu ili kako bi mi u Pljevljima rekli „po istilahu“.

Evo tog teksta i melodije: „Alajbeg malo gledanje“.

Alaj-beg, malo gledanje,

Alaj-beg, malo gledanje,

Zamalo ti se gledamo,

Zamalo, dvije godine!

Kad nesta treća godina,

Onda se dvoje rastasmo.

Ko naske dvoje rastavi,

Duša mu raja ne vid'la!

Ni s tvoje majke, ni s' nihe,

Već s one kone dušmanke!

3. Bili ste instrumentalista i vokalni interpretator u KUD-u FAP-a. Da li Vam je to obogatilo repertoar i pomoglo u interpretaciji?

Po prijemu u hor pa sve do završetka osnovnog školovanja, stvar s mojom malom harmonikom je bila na čekanju. Polaskom u Srednju tehničku školu u Kosovskoj Mitrovici harmonika postaje aktuelna u drugom razredu. Naime, 1963. godine moja srednja sestra koja je bila udata i živjela u

Kosovskoj Mitrovici je od muža za njenu izuzetnu muzikalnost dobila na dar jednu malu „Weltmeisterovu“ harmoniku s 32 basa i tri registra. Međutim, ona je sve rjeđe samouko svirala, a ja sam bio sve ponovo samouko i intenzivno da sviram do završetka tehničke škole 1966. godine koristeći i ljetne raspuste u mojim Pljevljima gdje sam odlazio na probe narodnog orkestra „KUD-a u Volođa“.

Po završetku srednje škole dolazim u Priboj u potrazi za poslom. U jesen te 1966. godine postajem član Narodnog orkestra KUD-a „FAP“, a odmah zatim i vokalni solista, i na koncu rukovodilac Narodnog orkestra. U folklornom ansamblu sviram bogati igrački program igara iz svih krajeva bivše nam domovine. Kroz ovaj ansambl prolaze vrhunski igrači amateri, ali su koreografije postavljali i vrhunski Jugoslovenski koreografi.

Pored igara njegovala se i dobra tradicionalna pjesma skoro svih naroda bivše Jugoslavije. Pošto sam bio u umjetničkom svijetu ansambla kada je bila u pitanju pjesma, imao sam kompetencije da odaberem pjesme za naše programe. Sevdalinka je bila veoma zastupljena u našim programima, za koju sam se već na početku sviranja u KUD-u FAP-a čvrsto vezao počevši da prikupljam muzičku građu. Naporedo sam radio na mom muzičkom opismenjavanju.

4. Kada se rodila ideja da počnete sa pisanjem knjige i da li mi možete reći nešto više o samoj knjizi?

Ozbiljna ideja za pisanje ovakve knjige nije davnašnjeg vremena. Mora se priznati da za ovakav poduhvat, ako se misli seriozno raditi, treba dugogodišnje i znanje i iskustvo. Ni poslije šest decenija rada ne mislim da imam potpuno znanje, a ni literaturu za ovakav poduhvat iako u svom muzičkom fenusu imam preko 14 000 notno zabilježenih pjesama s prostora bivše Jugoslavije, a o tekstovima da i ne govorim. Naravno u ovom arhivu prevlađuje sevdalinka.

Knjiga, po meni, ima zanimljiv koncept. Na svakoj otvorenoj stranici, na lijevoj strani će se naći na početku (vrhu) intermeco (uvod, forschpic ili qpertura) koji sam ja muzički uobličio vodeći računa da manirski ne urušim osnovni melodijski zapis same pjesme koja se zapisana ispod intermeca tako izvodi u Sandžaku. Notni zapisi pjesama su rađeni ili prema zapisima prof: Miodraga A. Vasiljevića ,a po pjevanju moje majke, braće i sestara.

Ispod notnog zapisa, još uvijek na lijevoj strani stajaće tekst pjesme onakav kakav se pjeva uglavnom u Sandžaku.

Na dnu te iste stranice, u fus noti, možda je najzanimljiviji dio pjesme, a to su varijante (melodijske i tekstualne) koje se mogu naći na prostorima bivše Jugoslavije, pa i šire.

Na desnoj strani, u vrhu naći će se kratka priča ili opservacija o toj pjesmi, a u sredini te stranice fotografija karakteristična za temu koju obrađuje pjesma. Na dnu te stranice su tuđice koje se pojavljuju u pjesmi (a njih nije malo) i njihovo pojašnjenje.

Ukupno s varijantama u knjizi bi se trebalo naći oko 156 pjesama za koje bi se moglo reći da se najčešće pjevaju u Sandžaku, ali nikad i s potpunom sigurnošću (to važi za mnoge od njih) da su nastale u Sandžaku. Ovo oprezno iznosim jer nemam stopostotne dokaze. Uostalom kako reče Vehid Gunić: „Pjesma je velika luralica i kad krene od usta do usta ona nema više sahibije (gospodara)“ pogotovo ne u mom slučaju, jer će se u njoj naći samo one pjesme koje nemaju gospodara (poznatog autora), dakle samo a Despotove (narodne) pjesme. Zahvaljujući Vama pjesma „Tamburalo momče u tamburu“ postala je poznata u javnosti. Voljela bih da mi ispričate nešto o tome.

Tako je. Sedamdesetih godina prošlog vijeka svirajući na manifestaciji „Raspjevana Tromeda“ tu sam pjesmu čup od rahmetli Muja Foče iz Čajniča, inače sjajnog pjevača i čovjeka. Nekoliko godina kasnije sam kao predstavnik Radio Priboja 1979. godine bio određen da u Beogradu (u Domu sindikata) upravo pjevam ovu pjesmu koju sam odabrao prema mom muzičkom senzibilitetu i pjevačkom instinktu. Iako su mi neki moji muzički saradnici i prijatelji govorili da to ne radim, jer je pjesma nepoznata, ja ih nisam poslušao. Osjetio sam da pored prelijepa melodijske linije pjesma ima i odličnu harmoniju, a nadasve sjajan tekst (naročito prva strofa). Pjesma je inače stihična, a ne strofična, ali se za muzičke potrebe stihovi pretvaraju u strofe, u ovom slučaju grupe od po tri katrena.

Na audiciji u konkurenciji 32 radio stanice i isto toliko pjevača ja sam ušao u finale manifestacije „Prvi glas Srbije“ u kome se takmičilo 12 pjevača.

Zanimljiv je slučaj s te audiciji gdje me je na upit „Šta ćeš pjevati“, na moj pomen pjesme šef velikog Narodnog orkestra radio televizije Srbije ispravio da se pjesma tako ne zove, već „Tamburalo đaće u tamburu“, na šta sam ja kategorično odgovorio „ne!“. On samo kratko odgovorio: „Ne znamo tu pjesmu, promjeni, daj neku drugu“. Ostao sam i dalje uporan i iz džepa izvukao notni zapis pjesme na šta me on samo značajno pogledao i počeo da svira.

Na kraju audicije on i muzička urednica Handazamfirović su me pozvali u posebnu prostoriju i odali mi priznanje za izbor pjesme.

Dan kasnije u Domu sindikata sam postao odlukom 32 člana žirija „Prvi glas Srbije“ s ovom pjesmom. Ostalo je muzička historija. Poslije mene pjesmu je snimio moj zemljak Mirko Ronović (pjesma mu je uvrštena u najznačajniji serijal „Zapisano u vremenu“) zatim Himzo Polovina, Zehra Deović i drugi koji su iole išta predstavljali u narodnoj muzici ili su snimili ili rado pjevali ovu pjesmu.

5. Na ovaj muzički momenat sam posebno ponosan. Šta za Vas predstavlja sandžačka sevdalinka?

Na ovaj upis kreće bujica emocija i osjećanja koje me preplave, e ne znajući šta da izdvojim za odgovor. Izdvojio bih za ovu priliku ne svoje već riječi tvorca moderne srpske etnomuzikologije Miodraga A. Vasiljevića koje je uputio svom ruskom kolegi Aksjuku, a povodom izlaska iz štampe sovjetskog izdanja knjige „Jugoslovenske narodne pjesme iz Sandžaka“ zapisane od narodnog pjevača Hamdije Šahinpašića, izdate u Moskvi 1967. godine.

Miodrag A. Vasiljević: „Ovaj zbornik obuhvata način narodnog pjevanja Jugoslovenskih Muslimana u Sandžaku gdje se nekada u srednjem vijeku prostirala stara Srpska država. Za vrijeme Turske dominacije koja je kao je kao što i sami znate trajala punih 5 vjekova, u melos ovih krajeva je sasvim prirodno, uneseno dosta orijentalnih osobina. Sandžak, iako zapadno od Srbije, dobio je više orijentalnih osobina nego Srbija, jer su u Sandžaku Islam razvio i zadržao više nego u samoj Srbiji.

Ali i pored mješana sa orijentalnim načinom pjevanja u današnjem sandžačkom pjevanju prevladavaju slovenska metrika i intonacija, i to daleko više nego što bi se moglo nadati. U ovom rukopisu i zvučnim snimcima vidimo kakvi izgledaju turcizmi u Srpsko-Hrvatskom melosu koji nam je i danas ostao u glavnim centrima gdje prevladavaju Muslimani. Ovdje nema dalekih orijentalnih nazalnih zavijanja, otezanja i grlenih udara u visokom registru glasa kakvi postoje na istoku i koji su njegova bitna osobina.

Sandžak ima svoj specijalni stil u koji se vremenom pretvara sve što imamo dospe.

Jedan izuzetno darovit pjevač, Hamdija Šahinpašić iz Pljevalja, pjevao mi je bez predaha ove dragocjene pjesme 1951. godine. Ja sam u Sandžaku sretao još darovitih narodnih pjevača

koji su pjevali ukrašeno i više i manje od Hamdije, ali nije bilo više njih koji su izvodili svoje ukrase ovako ritmički precizno i metrički jasno. U tome leži najveća vrijednost ovog pjevača. On savršeno dobro pogađa tonske funkcije pri prelascima iz stiha u stih i iz jedne pjesme u drugu; on lako i jasno izražava akcente, ukrase i sve elemente koji ovu tešku melodiku čine specijalnom.“

Odgovor Sergej Vasolevič- Aksjuk-a: „Ja sam stekao sljedeće utiske: s muzičko-estetičke strane pjesme koje ste odabrali predstavljaju vrlo veliku vrijednost, otkrivajući raznovrsni i duboki svijet samonikle muzike koja je u stanju da uzbudi i običnog slušaoca i kompozitora i istraživača; naučni značaj zbirke je također veliki, pošto su u njemu našle odraza značajne tendencije istočno-slavonske muzike malo proučavanih pravaca; Vaše mišljenje da „Sandžak ima svoj specifični stil, u koji se vremenom pretvara sve što se tako stvara“ nalazi svoju punu potvrdu u notnom materijalu zbornika.“

Važno je napomenuti da su se ova dvojica znamenitih ljudi upoznali još 1953.godine na III susretu Folklorista Jugoslavije u Podgorici.

7. Možete li da mi uporedite bosansku i sandžačku sevdalinku, i koje su njihove karakteristike?

Bosansko-hercegovačka, a samim tim i sandžačka sevdalinka u nastanku bez sumnje imaju isti korijen i isti identitet. To je onaj momenat i historijskih trenutak kada Sandžak kao i Bosna i Hercegovina postaju dio Osmanskog Carstva. Sve što će se kasnije dešavati kroz historiju pa i kroz poetski i muzičko-poetski hod, biće u potpunoj korelaciji između Bosne i Hercegovine i Sandžaka, pa i u onim trenucima kada Pljevlja poslije Foče postaju sjedište Hercegovačkog sandžaka i muftijska (dakle i svjetovne i duhovne vlasti). U razdoblju od 257 godina, sve do pred kraj prve polovine 19. vijeka.

Neminovno, u tom periodu nastaju i razvijaju se mnoge narodne stečevine pa i tradicionalna pjesma sevdalinka, kako u Bosni i Hercegovini tako i u Sandžaku. Kao usmena predaja su hodale „od uha do uha“ te su tako bosansko-hercegovačke sevdalinke postajale pjesme koje su se odomaćile u baštinile u gradovima Sandžaka- Taslidža (Pljevlja), Prijepolje, Akovo (Bijelo Polje), Sjenica, Priboj, Novi Pazar, i tako bi kao što je već rečeno Sandžak dobio svoj specijalni stil u koji se vremenom pretvara sve što tamo dospije. Naravno ova funkcija usmenog predanja sevdalinke odvijala se dvosmjerno – iz Sandžaka ka Bosni i Hercegovini.

Poslije Berlinskog kongresa 1878. godine i aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, okolnosti i milje u kome je nastavljala sevdalinka se mijenjaju. Do tog perioda je bilo zlatno doba i najplodonosniji period stvaranja i baštinjenja sevdalinke. U novim historijskim okolnostima tradicionalna pjesma sevdalinka počinje tekstualno i melodijski da evoluirati i poprima strane ovoga puta zapadne uticaje, uvodeći u svoju instrumentalnu praksu temperovane instrumente kao zamjenu dotadašnjim instrumentima raznih vrsta tambura, među njima je bila najznačajnija dugovrata Leuta - jaz, koga imenuju kao „Pentatonssku dušu sevdalinke“. Taj ljestvični obrazac s još 10 čini 11 poznatih ljestvičnih obrazaca u kome se javlja sevdalinka, kako bosansko-hercegovačka tako i sandžačka. Uz dobro poznate karakteristike bosansko-hercegovačkih sevdalinki, valjalo bi se osvrnuti na neke liko-muzičko stilskih karakteristika koje su imale na sandžačkoj sevdalinci.

Prva bi bila muzička metrika s čestom pojavom hemiolne (asimetrične) strukture takta uslovljene strukturom stiha ili uticajem stranih upliva. Npr. Pjesma „Moli ću se tasličkom imam“.

Drugi stilski karakterističan primjer bi mogle biti muzičke pauze u sred takta što slušaoca stavlja u dilemu da li je to zbog izvođačevog pogrešno uzetog daha na nemjestu ili je to u akcentanoj funkciji melodije. Ovaj slučaj se mogao nekada sretati samo u staro-bosanskim napjevima ranog srednjeg vijeka (Vlado Milošević „Sevdalinka“). Primjer za ovo bi mogla biti pomenuta pjesma „Alajbeg malo gledanje“ gdje se u petom taktu javlja ovaj slučaj.

Treća stilaska osobenost su završni kadenci, rani tonovi sa kadencijalnom floskulom b1, c2, f1, g1, g1 koja se rijetko ili nikada u ovom obliku ne javlja u bosansko-hercegovačkoj sevdalinci. Primjer za ovo bi mogla biti pjesma „Vasviju majka karala“.

8. Kako su studenti etno-muzikologije reagovali kada ste govorili o sevdalinci sandžaka na Ljetnoj umjetničkoj školi univerziteta umjetnosti iz Beograda 2014. godine u Prijepolju?

Najblaže rečeno, iznenađujuće. I ne samo oni već i njihovi profesori predavači. Prva prijetnost im je bila moja literatura s kojom raspolazem iz oblasti etno-muzikologije. Priznali su i oni i profesori da u biblioteci njihovog Univerziteta nemaju mnoge knjige koje ja posjedujem.

Drugo, iznenađujuće im je bilo moje sedmočasovno pjevanje uz moje sviranje na harmonici sa samo jednom desetominutnom pauzom. To su se isključivo našle na repertoaru despote pjesme iz Sandžaka uz moje komentare o pjesmama i odgovore na njihova pitanja u vezi s otpjevanim

pjesmama. Posebno sam bio ponosan na moje muzičko obrazovanje koje je bivalo pandan njihovom akademskom na što su se prijatno iznenadili.

Treće, iznenađenje je molba njihovog profesora dr. Sanje Radinović da tonac i filmski snimatelj (Grkinja iz Soluna) snime svih sedam sati sviranja i pjevanja, što je oko 3 CD-a, da bi na akademiji mogli analizirati ovu materiju.

Sve je ovo rezultiralo završnim koncertom u Domu revolucije kao i zajedničkom ceremonijom večeri do jutarnjih sati. Jedna mala knjižica svjedoči o svemu ovome kao i 15-tak zajedničkih fotografija.

Od tada pa do danas sam čest gost na toj katedri raznim povodima.

9. Kao vrsni poznavalac i izvođač sevdalinki učestvovali ste na okruglom stolu 2016. godine, čija je tema bila „Sevdalinka i tamburica na prostorima Polimlja“. Bili ste ravnopravni učesnik sa eminentnim profesorima. Kakva su Vaša iskustva i dojmovi o tom događaju i o čemu ste razgovarali?

Ovih prvih šest pjevači ste Vi izgovorili, a ne ja. Sebe samo smatram velikim zaljubljenikom u ovu materiju, a za ostalo bi se moglo poslužiti onom sentencom: „Niko ništa ne zna, krhko je znanje“.

Tačno je da sam učestvovao na tom okruglom stolu na pomenutu temu. Tu sam se pridržavajući se teme fokusirao uglavnom prema mojim skromnim mogućnostima na tekstualnu i melodijsku analizu pjesama poljima koje su se našle u knjizi profesorima Miodraga A. Vasiljevića. „Narodne melodije iz Sandžaka“ štampanoj 1953. godine u izdanju „Prosvete“ iz Beograda.

Pored ovoga sam muzički ilustrovao kroz neke primjere i izvanredan rad pr. dr. Sanje Radinović koji je nosio naslov „Priča o rajskoj ruži i njenoj pobjedi nad smrću“. Posebnu čast mi je autorica ovoga muzičko-poetskog životopisa učinila pomenuvši moje ime kao saradnika iako je moj doprinos bio više nego skroman.

I u oficijelnim saobraćajima kao i u neformalnim razgovorima iskustva stečena na ovim skupovima su dragocjena jer se dolazi do bezbroj informacija koje ne znate ili ih znate površno. Ovo mi nije bilo jedino iskustvo jer sam do sada imao više samostalnih i grupnih izlaganja iz sličnih materija, što u Tutinu, Novom Pazaru, Sjenici, Pljevljima, Göteborgu, Sarajevu,...

10. Da li ste napisali neku sevdalinku do sada?

Najokrutnija i najteža pitanja dolaze na kraju, a evo i zašto? Ovo naizgled jednostavno pitanje nosi u sebi provjeru svih odgovora koje sam do sada dao, a i moje mišljenje kako treba da izgleda ovaj melopoetski izraz gledan kroz prizmu čovjeka koji se šest decenija bavi ovom materijom. Biću kratak. Jesam. A da li ono što sam pisao može ispuniti kriterij da bi se moglo nazvati sevdalinkom neka odluči onaj ko pročita ovaj tekst koji sam napisao za jedan tamburaški festival u mojim rodnim Pljevljima prije pet godina. To su moji Pljevaljac postavili na YouTube, te je transparentno za svakoga. Naravno, ja sam na ovaj tekst napisao i muziku kao i melodijski predložak za tamburaški aranžman. Na kraju, pjesma se zove: „Čaršijska Hićaja“.

Čaršijska Hićaja

I

*Iz Pljevalja otišao azgin momak mlad,
a sad stranac s'jede kose korača kroz grad.
Davno nekad ostavio Esmu, čaršiju...
u mislima, iz prošlosti slike naviru:*

REFREN:

*Ispod Sahat-kule T'jesna čaršija,
i na njenom kraju ravna Jalija.
Dijeli ih Musluk- vođa rijeka,
Srce pati za Esmom-nema lijeka!*

II

*Bono Esmo ja te, evo, noćas pohodim
kroz Moćevac u kroz Džemat tebi dohodim.
Jarani mi rekoše: Više živa nije
u kaburu hladnom vječni sanak snije.*

REFREN:

Ispod Sahat-kule T'jesna čaršija,

i na njenom kraju ravna Jalija.

Na tabutu odn'jeli je, zemlji predali,

a ašiku u tuđini nisu javili.

III

Ponoć davno prošla, spava butom čaršija,

a ašik joj s' tamburašima ispod pendžera.

Kome noćas tiho, sjetno, svira tambura

kad je neće čuti rahmet duša Esmina?

REFERN:

Ispod Sahat-kule T'jesna čaršija,

i na njenom kraju ravna Jalija.

Tiho šumi Musluk-voda rijeka,

Esmo, neprebolna rano dov'jeka.

	 FAKULTET POLITIČKIH NAUKA	Obrazac AR
UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA		Stranica 65 od 65
<i>IZJAVA o autentičnosti radova</i>		

Naziv odsjeka i/ili katedre: Sociologija
 Predmet: Izjava o autentičnosti rada

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Emina Kurtović
 Naslov rada: Sevdalinka i karakteristične historijsko-kulturne posebnosti Bošnjaka Sandžaka
 Vrsta rada: Završni magistarski rad
 Broj stranica: 65

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis
